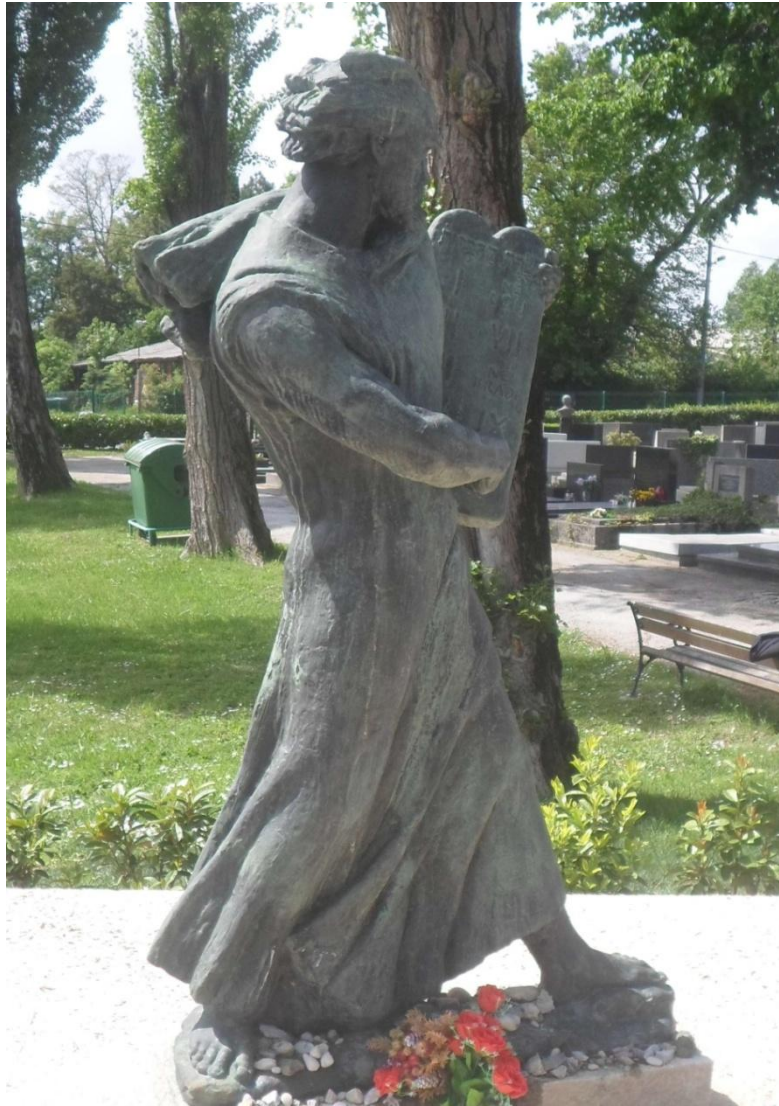

GLASNIK

B'nai B'rith „Gavro Schwartz“

Godina /Year 4 Broj / Number 14 Zagreb, svibanj/May 2019 Izlazi četiri puta godišnje/ Published quarterly

VOICE OF B'nai B'rith
„Gavro Schwartz“ Croatia

Urednik /editor: Darko Fischer

Sadržaj

Uz četrnaesti broj BB Glasnika	2
<i>Marija Milnović: Moja prijateljica Zora Dirnbach</i>	5
<i>Jasminka Domaš: Slikar David Kirszenbaum</i>	9
<i>Mila Eisenstein: Moj ratni put, nastavak intervjuja iz prošlog broja</i>	12
<i>Vjera Balen - Heidl: Intervju s Amosom Ozom iz davne 1989.</i>	17
<i>Sara Grbešić i Katarina Ešegović: Interdisciplinarni simpozij „Stvari koje nismo smjeli reći“</i>	22
Judeja i Samarija ili Zapadna obala	27

Contents

Editorial to the fourteenth issue of The Voice of BB	4
<i>Marija Milnović: Zora Dirnbach, my good friend</i>	7
<i>Jasminka Domaš: David Kirszenbaum, the Painter</i>	11
<i>Mila Eisenstein: My war days</i>	17
<i>Vjera Balen Heidl: An Interview with Amos Os from Year 1989</i>	22
<i>Sara Grbešić und Katarina Ešegović: Interdisziplinäres Symposium „Dinge, die wir nicht sagen durften“</i>	24
"Judea and Samaria" or "the West Bank"	24

Uz četrnaesti broj BB Glasnika

Poštovane čitateljice i čitatelji,

Zora Dirnbach istaknuta hrvatska novinarka i književnica židovskog porijekla umrla je nedavno u Zagrebu u 90.-oj godini života. Najpoznatiji njen uradak je scenarij za nagrađivani film "Deveti krug" na temu Holokausta u Hrvatskoj. Napisala je i tri knjige sa židovskom tematikom. Bila je aktivni član Židovske općine Zagreb. Na ispraćaju od Zore, na zagrebačkom Mirogoju okupio se znatan broj njenih poštovalaca iz kulturnih krugova, nažalost gotovo nitko od Židova. Donosimo sjećanje na Zoru iz pera njene dugogodišnje prijateljice, školske drugarice i novinarske kolegice Marije Milnović.

Mjeseci travanj i svibanj su doba mnogih komemoracija, pogotovo u Hrvatskoj, gdje se pored Jom ha šoa (27. Nisanm, obično kraj travnja) obilježava i proboj i pogibija zatočenika zloglasnog ustaškog logora mučenja i smrti, Jasenovca. Bio je to jedini logor smrti u porobljenoj Europi kojim su upravljali lokalni fašisti, hrvatski ustaše. Mnoge se rasprave u Hrvatskoj još uvijek vode oko uloge ustaša na tom mjestu zločina gdje su najviše stradali Srbi, Romi i Židovi. Predstavnici ovih triju manjina u današnjoj Hrvatskoj, odbili su sudjelovati u zajedničkoj komemoraciji s predstavnicima hrvatske vlade iz protesta, što vlada ne postupa dovoljno odlučno, da se iz javne upotrebe uklone neki ustaški simboli i pozdravi. Budućnost će pokazati, da li to pomoći Hrvatskoj da zauzme ispravan stav prema svojoj fašističkoj prošlosti.

Komemoracije za Jom ha šoa (ove godine 2. svibnja) održane su širom Hrvatske. U organizaciji Židovske općine Zagreb, daleko najbrojnije općine Hrvatske komemoracija se tradicionalno održala na Mirogoju uz spomenik Mojsija. Na komemoraciju su došli članovi vlade i diplomatskih predstavništava. Druga židovska udruga Zagreba, vjerska zajednica Bet Israel organizirala je komemoraciju u Jasenovcu. Znakovito je bilo, da su na toj komemoraciji, prvi puta u mnogo godina, bili prisutni vjerski predstavnici četiriju religija: Judaizma, Islama, katolika i pravoslavaca. Molili su se zajedno! Nadamo se da je to naznaka boljim odnosima raznih religija i manjina u Hrvatskoj.

Donosimo u ovom broju drugi dio sjećanja Mile Eisenstein. Ova vitalna gospođa, u svom desetom deceniju života, mladenački i s mnogo zanosa govori o svojim putovima preživljavanja Holokausta među partizanima. Jedan povijesni intervju s Amosom Ozom star oko 30 godina ustupila nam je gospođa Vjera Balen-Heidl, koja je tada u Berlinu intervjuirala ovog poznatog i nedavno preminulog izraelskog pisca. Donosimo i osvrt na nedavno održan simpozij o Holokaustu, značajan po tome, što su ga organizirali mladi, studenti Filozofskog fakulteta u Osijeku. Osvrt su napisale organizatorice susreta Sara Grbešić i Katarina Ešegović. Jasminka Domaš napisala nam je tekst o židovskom slikaru Jezekielu Davidu Kirszenbaumu povodom izložbe njegovih slika u Zagrebu.

Darko Fischer, President of BB Loge "Gavro Schwartz"

Editorial to the fourteenth issue of *The Voice of BB*

Dear readers,

Zora Dirnbach the eminent Croatian Jewish journalist and writer died recently in Zagreb aged 90. She was best known for her screen-play and awarded movie "The ninth circuit", film about Holocaust in Croatia. She also wrote three books with Jewish themes and was an active member of Jewish Community Zagreb. Many people from Zagreb cultural community came to attend the last farewell to Zora at Zagreb cemetery Mirogoj. Unfortunately, almost nobody of Jews has been there. In this issues you can find the text from her good friend, school mate and journalist colleague Marija Milnović.

April and May are months of commemorations, especially in Croatia, where, besides Yom Ha Shoa ha Shoa(Nisan 27, usually end of April), we remember the victims of notorious Jasenovac concentration camp. This was the only death camp in conquered Europe run by local fascist, Croatian Ustasha. Lot of disputes still exist regarding the role of Croatian fascists during Holocaust and WW II. Victims of Jasenovac were predominantly Serbs, Roma and Jews. Representatives of these three minorities, unsatisfied with government's unwillingness to ban use of some ustasha symbols, protested by having a separate Jasenovac commemoration besides the official state one. The future will show if this will help Croatia to take a correct attitude towards her fascist past.

Yom ha Shoa commemoration (this year on May 2nd) was organized in Croatia by several Jewish Communities. The largest Croatian Jewish community, Jewish Community Zagreb, traditionally made it at Zagreb cemetery Mirogoj near the monument of Moses. The second Zagreb Jewish Community Bet Israel organized its commemoration on the spot of Jasenovac concentration camp. Significantly, for the first time in many years, representatives of Jews, Moslems, Catholics and Orthodox religions were present and prayed together. We hope this is a sign for better relations of these faiths and nationalities in Croatia!

In this issue you can find the second part of the interview Mrs. Mila Eisenstein gave us. This vital lady, now in her 90 ies in youngish manner and with lot of enthusiasm speak about her ways of surviving Holocaust among Partisan guerilla fighters during WW II. We also present an old interview with Amos Oz, made some 30 years. Vera Balen-Heidl interviewed in Berlin this prominent Israel novelist, who recently passed away. We also give you comments on a recent conference about Holocaust, significantly organized by young people, students of Philosophy in Osijek. Organizers of this conference, Ms Sara Grbesic and Ms Katarina Esegovic prepared these comments. Jasminka Domas, the writer from Zagreb, made a text about a Jewish painter Jezekiel David Kirszenbaum. His exhibition was recently opened in Zagreb.

Marija Milnović:

Moja prijateljica Zora Dirnbach

Ovoga proljeća pred sam blagdan katoličkog Uskrsa istovremeno i židovskog blagdana Pesaha umrla je u Zagrebu Zora Dirnbach. Bila je dugogodišnja aktivistica ŽOZ-a Zagreb i mnogo je doprinijela radu čitave židovske zajednice u Hrvatskoj. Znakovito, umrla je pred blagdane dviju vjera u kojima je bila krštena, a bila je ateistica. U židovstvo je uključena po rođenju, kao kći osječkog Židova i tvorničara i majke Austrijanke, katolkinje koja je 1922. godine udajom prešla na judaizam. Drugi puta, Zora je krštena u opasnim godinama

NDH , kad je njezina hrabra majka nju i stariju sestru Trudu uspjela prekrstiti na katolicizam ne bi li im spasila život , u čemu je i uspjela. Da, Zora je bila ateist, ali od one vrste koja je dajući sebi pravo na vlastiti izbor poštovala pravo svakog čovjeka na izbor vjere kao najveće pravo na slobodu.

Taj primarni životni stav i bolno mladenačko iskustvo bilo je temelj čitavog njenog životnog puta i djelovanja.

Djelujući desetljećima na našoj kulturnoj sceni, pisala je i uređivala kulturne rubrike novina, radija i televizije, bila autorica čitavog niza filmskih scenarija i radio drama, kazališnih dijela i dobitnica brojnih nagrada. Najviše će ostati zapažena po svom planetarno proslavljenom filmu „Deveti krug“ (1956.) koji je bio nominiran za Oskara i za koji je na filmskom festivalu u Puli primila Zlatnu Arenu. Radnja filma se odvija u Zagrebu 1941. a naslov se odnosi na dio koncentracionog logora u kojemu ustaški čuvari muče zatočene djevojke. „ Devet krug“ bio je i prvi spomen i prvi vizualni prikaz ustaškog logora smrti Jasenovac u jugoslavenskoj kinematografiji. U godinama koje su slijedile a naročito u vrijeme dok je bila urednica dramskog programa RTV –a Zagreb, surađujući s mnogim mlađim dramskim piscima, ostvarila je takav dramski program, koji još i danas pamte generacije. Nakon umirovljenja (1990.g) nije, kako su ovih dana zabilježili neki biografi, dane provodila u miru u svojoj kući u Velikoj Gorici okružena svojim prijateljima i svojim bliskima. Napisala je književni autobiografski roman „ Dnevnik jednog čudovišta“ (1997.), biografski roman jedne osječke židovske obitelji „Kao mraz“ nostalgичnog podnaslova „Roman o nestajanju“, kao i zbirku kratkih apokrifnih priča Kainovo nasljeđe (Priča o Lotu, Naplata krvi ili Osramočena Dina, Darovanje tijela, Palu trkač iz Masdae, Nabotov vinograd, Carev sudac, Lijepa i ljepša Šošana (1996.) i druge.

Među njenim književnim djelima, za mene, možda najznačajniji roman je, Dnevnik jednog čudovišta. To su opisi djetinjstva i odrastanja, dječji dani u Osijeku, godine provedene u strahu od logora i smrti, opsjednutost zločinom Holokausta. To su godine naših druženja, generacije prerano sazrele djece rata, godine ishodišta Zorinog života i svjetonazora. Mi djeca rata i poraća, Zorina i moja godinu mlađa generacija u Osječkoj ženskoj gimnaziji u staroj Tvrđi, na Trgu Svetog Trojstva, dočekala je završetak rata u zanosu i silnim aktivnostima. U ljeto 1945. završili smo izgubljenu školsku godinu za svega dva mjeseca (jer se pred kraj rata škola zatvorila zbog učestalih bombardiranja). Sljedeće školske godine nastavili smo „ učiti, učiti i samo učiti“ - kako je glasila parola napisana na ulazu u školu ali i bacajući se na svemogućee druge aktivnosti. Omladinske radne akcije, kulturne aktivnosti, osnivajući dramske sekcije, folklorne grupe. Zora je bila predvodnik, organizator i kreator naših života. U tim danima puno smo se družile. Zora me je odvodila kući. Njezina starija sestra je bila na studiju medicine u Zagrebu, a njezina predivna majka širom je otvorila vrata meni, Zorinoj mršavoj, skromno odjevenoj prijateljici iz đačkoga doma. Zime su tih godina bile oštre u Slavoniji. Mi djeca u đačkom domu u

Strossmayerovoj ulici spavali smo u spavaonicama u kojima još nisu bili popravljani porazbijani prozori kroz koji je puhao panonski sjeverac. Spavale smo na željeznim krevetima, pokrivala se samo tankim flanelskim dekama koje su mirisale na DIDITI, a hrana nam se kuhala u predvorju internata. U kotlu, na otvorenoj vatri koju nam je dijelila sitna partizanska kuharica, koju smo mi djeca zvali „Mati“. Možda po asocijaciji na istoimenog romana Maksima Gorkog.

Zorin dom bio je gospodski. Široke svijetle prostorije pune sunca i neke blagosti koju je na mene širila njezina mama. Odmah bi nas odvela iz salona u nekadašnji očevo kabinet gdje je Zora imala mnoštvo čarobnih knjiga. Mi smo čitale i čitale, razgovarale i maštale. Njezina mama bi pažljivo ponekad otvarala vrata (možda joj je to ostalo u navici od vremena kad je tu radio muž i otac koji ih je nažalost mnogo ranije zbog druge žene napustio). Na tacni je uvijek bilo nešto fino. Mali sendvič, poneki kolačić ili voćka. Hrane nije bilo, živjelo se na točkice. Zora je smišljala naše nastupe na školskim kulturnim priredbama. Već je bila režiser. Smišljala je kratke skečeve iz djela koje smo čitale u lektiri. Meni je dodijelila uloge recitatora. Sjećam se recitirala sam pjesme Majakovskoga. Tih godina on je bio u modi.

U ljeto 1946. išle smo na omladinsku radnu akciju. Gradila se pruga Brčko-Banovići. Zora je išla s brigadom u srpnju, a ja u kolovozu. Lokacija je bila ista. Negdje na sredini trase, između Brčkog i Banovića, a radile smo na korekciji rječice Tinje do koljena u vodi, Zora je zaradila tešku infekciju. Bili su to gnojni čirevi po nogama, a doživjela je i prvu lekciju, prva razočarenja spoznavši da ljudi s kojima se odlučila boriti za istu stvar, nisu ni malo slični njoj. Ja sam prošla bolje. Imala sam samo dva čira na nozi. Istina tako duboka da se ožiljci i danas vide. Bila sam vjerojatno nešto otpornija na nečistoću, bila sam dijete sa sela.

U zadnjoj gimnazijskoj godini pred maturu Zora se očajnički borila za što bolji uspjeh i stipendiju. Nije bilo puno vremena za druženja. Zora je otišla u Zagreb na studij, sestra je već bila tamo, sjećam se da mi je rekla da mamu neće ostaviti samu u Osijeku. Da će je na bilo koji način preseliti u Zagreb.

Zora mi je puno nedostajala. Saznala sam da Zora uz studiranje počinje pisati i za novine. U ono vrijeme nismo telefonirali, malo tko je imao pristup telefonu (o moj Bože, današnji mobiteli), a nismo si ni pisali, adrese su se mijenjale. Mi osječani izmjenjivali smo informacije, gdje smo se sretali po našim studentskim menzama. I tako sam doznala za Zorinu adresu. Uspjeli su preseliti mamu. Živjeli su u jednoj od onih manjih obiteljskih vila, negdje blizu današnjeg Autobusnog kolodvora. Jedne jesenske hladne i maglovite večeri uspjela sam pronaći kuću i zvono u prizemlju. Od osječkog prostranog svijetlog stana nije bilo ni traga. Stilski namještaj zapremio je male prostorije. Jedva je bilo mjesta za sjesti na nekoliko fotelja. Ali njih tri, majka i kćeri bile su zajedno, sretne i nikad se višu nisu odvajale.

Osijek, djetinjstvo, rana mladost ostala je iza nas. Zagreb nas nije udaljio ali su životne i radne okolnosti apsorbirale svu našu snagu i upravljale našim životima. Ipak, kod svakog susreta ponovile bi sve što se dogodilo u međuvremenu u privatnom i profesionalnom životu. Naše je prijateljstvo trajalo u kontinuitetu.

Devedesetih godina Zora je ponovno osjetila poriv da svoju generaciju prerano odrasle djece ponovno okupi. Okupljala nas je u Židovskoj općini u Palmotićevoj ulici za jednim dugim stolom, nas dvadesetak. Sada smo već bile gotovo sve u penziji sa svojim poteškoćama, bolestima, operacijama, staračkim problemima. Zora je opet bila predvodnik. Otvarala je aktualne teme analizirala događaje, izmjenjivale smo misli.

Onda je postepeno u Zori progovorilo nešto jače od nje kao bolest. Bolest zaborava, a možda je to bila pobuna duha protiv utvara prošlosti. Nedostajala mi je zadnjih godina, nije više bila među nama, iako još na životu. Postepeno nas je dolazilo sve manje za naš stol u židovskoj općini. Bez Zore prestajale smo se sastajati.

Čitajući ove zime remek djelo talijanske spisateljice Elene Ferrante „ Genijalna prijateljica“ na skoro 200 stranica u glavnom liku prepoznala sam Zoru. Djelo koje se čita kao izuzetno raskošna freska talijanskog društva od Drugog svjetskog rata do danas govori o životnom prijateljstvu dviju djevojčica Elene i Lile. Bila su to također prerano odrasla djeca rata i poraća koja su rasla u siromašnim napuljskim predgrađima čije je prijateljstvo trajalo čitav život. U jednoj od njih Eleni prepoznala sam onu hrabru, talentiranu moju genijalnu prijateljicu Zoru Dirnbach.

Marija Milnović:

Zora Dirnbach, my good friend

This spring, when Easter and Passover were at the same day, Zora Dirnbach passed away in Zagreb. For many years she was an active member of Jewish Community Zagreb and contributed a lot to all Jews of Croatia. Significantly, she died on day of holyday of two religions in which she was involved, but she was an atheist. She adopted Judaism by her birth as a daughter of Jewish father from Osijek and Austrian Catholic mother who converted to Judaism after her marriage. She was baptized for Christianity during dangerous years of Holocaust (NDH in Croatia) which was an attempt of her brave mother to save her and her older sister Truda. Yes, Zora was an atheist, but of a sort to allow her own choice giving this right to every person to choose his religion as the greatest right of freedom.

This primary attitude and heavy experience of her youth years was the base of her life and activities.

Being active on our cultural scene for decades, she wrote lot of columns in papers on radio and TV, was screenplay writer for film radio dramas and theatre play and received many awards. She remained best known for her overall celebrated movie "The ninth circle" (1956) an Oscar nomination movie, a Golden Arena award on Pula film festival. The movie is about Zagreb in 1941 and the title stems from tortures in a camp where ustasha guard torture imprisoned girls. "The ninth circle" was the first visual presentation in Croatian film industry of ustasha death camp Jasenovac. In following years, especially as the editor of Zagreb radio drama program cooperating with many young drama writers, she made programs which were remembered by many generations. After being retired, as some her biographers noted, she was not inactive in her house in Velika Gorica near Zagreb. Surrounded by he friends she wrote her auto- biographic novel "Journal of a monster" (1997), a novel "Like frost", biography of a Osijek Jewish family with a nostalgic subtitle "A novel of disappearance". She also wrote a collection of short story "The heritage of Kain" (The story of Lot, Payment in blood or disgraced Dina, Gift of a body, Palu, the runner from Masada, The vineyard of Nabot, Emperor's judge, The beautiful and more beautiful Shoshana (1996) and some others.

Among her literal works, in my opinion, the novel "Journal of a monster" is most significant. This is a story of growing up, childhood days in Osijek in fear of camps and death, obsessed with crimes of Holocaust. These are years of our friendship, generations of premature grown up children of war, the source of Zora's life and worldview. We children of war and post war, Zora's and my younger generation in Osijek girl's high school, in the old town district "The tower" on the "Saint Trinity square", we faced the end of war with lot enthusiasm and activities. In summer 1945 we finished the lost school year (the school was closed in last month of the war because of frequent bombing). Next school year we continued to "Learn, learn and only to learn" as was written on the banner on the entrance to our school, but also being joining many activities. Youth work brigades,

Zora Dirnback (left) presenting her book

cultural activities, drama and dance groups. Zora was the leader, organizer and creator of our lives. We acted as friends in those days. Her older sister was on medical studies in Zagreb, but her wonderful mother open doors to Zora's tiny, humbly dressed girl from student's home. Winters were severe those years in Slavonia. Children from students' home in Strossmayer street, slept in rooms with broken windows with Panonian north wind blowing through them. We slept in iron beds, having only a tiny blankets with smell of DDT, the food was prepared in a big boiler outside on an open fire, and the lady the

partisan cook distributed it to us. We called her "The mother" (as an association for Maksim Gorky novel) worked in that room. On a platter she used to bring cookies or fruit. The food was sparse, could be bought only with coupons. Zora created our next performances in the school. She already was a director. She fancied short sketches from works we read. I got a role of the performer. I remember reciting Mayakovsky's poems. He was popular at that time.

In summer 1946 we joined youth work brigade. We built the Brčko – Banovići rail road. Zora joined the brigade in July and me in August, on the same location. We worked near the midpoint of the road to divert the small river Tinja, and we worked with our feet in water up to our knees. Zora got ill, severe infection with ulcers on her legs. She also learned her first lesson and disappointment finding how people around her with whom she was ready to share the same battles, were very unlike her. I had better luck, only to ulcers, but so deep that scars are still evident. It was because of my greater resistance to infections as I was a child from a village.

In our last school year Zora severely fought for good marks and a scholarship. It was little time for friendly meetings. Zora went to her studies , she joined her sister in Zagreb. She was reluctant to leave her mother alone looking for moving her to Zagreb too.

I missed Zora very much. I learned how Zora besides her studies wrote for newspapers. At that time even a telephone was not easily available (Oh my God, fancy today mobiles) and we even did not write letters to each other as we often changed addresses. We, students from Osijek exchanged information at our meeting points, in our student's restaurants. So I found Zora's address. The Dirnback sisters succeeded to move their mother to Zagreb too. They all lived in a small family house near today's bus station. On one cold foggy autumn evening I went to visit them and found a doorbell on the ground floor. It was nothing like their spacious apartment in Osijek. The rooms were overloaded with style furniture, maybe some armchairs, barely a place to sit down. But the mother and two daughters were together and happy, never to part again.

Osijek, our childhood, our youth years,

were left behind. Zagreb did not alienate us, but our life and work absorbed our strengths and controlled our lives. Yet on every occasion of our new meeting we discussed our private and professional events. Our friendship was ever lasting.

In nineties Zora again felt a desire to gather her generation of premature grownups. She organized us to meet at Zagreb Jewish Community, Palmotičeva street, some twenty of us sitting along a long table. Most of us were already retired with all our difficulties, illnesses , surgeries and problems of old aged women. Zora was the leader again. She opened up to date issues analyzed events, we exchanged our thoughts.

Then, gradually an illness was radiating from Zora. Illness of forgetting, or maybe her mutiny in her soul against wraiths of the past. I missed her these last years, she was no longer with us, although still alive. Gradually fewer and fewer persons came to our table in the Jewish Community. Without Zora we stopped to meet.

Recently, reading the master piece "My brilliant friend" written by Italian writer Elena Ferrante, in those 200 pages I recognized Zora. This piece you can read as a fresco of Italian society after WW II and it shows the live friendship of two girls, Elena and Lila. They were also premature grown up children of the war and post war period who grew in impoverished outskirts of Naples whose friendship was for a whole lifetime. In one of them, Elena, I recognized Zora Dirnbaach.

Jasminka Domaš:

Slikar David Kirszenbaum

Slikar Jezekiel David Kirszenbaum dolazi iz poljskog štetla Staszowa, malog židovskog gradića u kojem je rastao pokušavajući se suprotstaviti uobičajenim normama kao i vjerskom fanatizmu sredine i roditelja, najsiromašniji među siromašnima. Nije mogao slijediti rabinsko učenje, dane provoditi s Torom i Talmudom u ruci (Beit Hamidraš, 1925.) nije mogao ni umio biti trgovac, krojač, liječnik, student i čekati da mu dogovore brak.

Ono što je sigurno znao jest da je umjetnik i da ništa ne može zamijeniti taj svijet imaginacije i kreacije, jer njemu Jezekielu je dano da na taj način doziva El Šadaja, Svemogućeg. On, siromašan mladić iz štetla koji je čeznuo otisnuti se u svijet zna da je poseban kamenčić u mozaiku onog koji jest Čuvar vrata Izraelovih. I da osim molitve na hebrejskom ili jidišu postoji molitva srca, molitva ruke koja slika, duše koja čuva u sebi sve dojmive prizore kao u nekom čudesnom medaljonu iz kojeg će povremeno izlaziti portreti židovskih likova Staszowa, klecmer muzičari, hasidi ili slijepi violinist (Violinist u štetlu, 1925.) Jer unatoč svojoj pobuni ukorijenjen je u židovskoj vjeri, običajima, blagdanima poput *Pesaha*, pred očima su mu oni koji plešu na blagdan *Simhat Tora* (Plesanje s Torom, 1941.) A opet duboko je svjestan da je izdanak mladice koja se malo pomalo udaljuje od obiteljskog stabla, od rodne kuće i traži svoj komadić sunca, umjetničke i ljudske slobode, ali unatoč tomu nikada ne zaboravlja izvor iz kojeg je potekao. Uostalom u štetlu, a zatim u Krakovu, osobito u Weimaru i Bauhaus školi za arhitekturu i primijenjenu umjetnost koja je snažno utjecala na dotadašnje estetske koncepte, a potom u Berlinu, Budimpešti ili Parizu (Autoportret, 1925) on je i dalje dio kolektivne duše židovskog naroda. I poznato mu je rabinsko učenje *kohobefin* o snazi duha i to mu savršeno odgovara. Uostalom i Talmud naglašava da nebo upućuje čovjeka na put koji on odabere. Za njega je Pariška škola bila utočište u kojem se miješaju jezici, razmjenjuju iskustva, raspravlja o novim umjetničkim pravcima i izložbama. I unutar te kozmopolitske republike on osjeća onaj jobovski inat koji mu je u krvi. (Job ili čovjek u bijedi). Riješen je da slikama svijet učini boljim i ljepšim, njegov *tikkun*, popravak je da unese radost tamo gdje caruje bijeda. (Židov u snježnom krajoliku, 1937). I dok nastaje umjetničko djelo, misli i na djecu u hladnoj poljskoj zimi koja bez odgovarajuće odjeće i cipela u krevetu, pothlađena, čekaju u Staszowu proljeće. A on sam duhovno raste kao nerazdvojan dio osebujne židovske arabeske. Čuti se kao da je jedan od *klecmer* muzičara (Seoski muzičari), samo njegov su instrumenti boje, potez kistom, olovkom... On time oslobađa sebe i druge. Sin talmudskog *hahama*, mudraca (Mislilac), potekao iz štetla slikajući u Parizu pamti učenike Tora-Talmud škole, haside, trgovce, *bahade*, zabavljače na svadbama (Vjenčanje, 1925.). I svog pobožnog oca koji se naposljetku veoma teško pomirio s time da mu je sin umjetnik i kada ga je pratio u Krakovu na vlak ipak nije mogao drugo nego reći: „Neka te Bog čuva na tvom putu“.

Jezekielove slike su zgusnuta ekspresija, sudbinski pečat, patnja kao srž svijeta, a stvaranje zaborav na patnju. Volio je čitati, osobito djelo Seferjacija, mističan priručnik kabale koji se pripisuje praocu Abrahamu. Obuzet i sam stvaranjem i oblikovanjem čini se da pred našim očima ulazi u unutarnji Božji prostor sasvim se predajući u slikanju. Na toj uzbudljivoj plovidbi Kirszenbaum je upoznao svjetlo i tamu, svjedok je vremena, umjetnik snažnog duha i nezaboravnog umjetničkog izraza i opusa. Jer on zna što je potonuće, ali nosi u sebi i mesijansku nadu Vječno lutajućeg Židova. Onog koji se nada i kada nade nema (Lutajući Židov, 1938).

Potpuno je siguran da je svijet satkan od Ariga tkanine kojoj se ne zna početak ni kraj. Dobra djela, tkaju tu tkaninu, a zla je uništavaju, naglašava židovska usmena predaja. I on čuva tu tkaninu u kozmičkom toku, mišlju i djelom.

Taj lik, gotovo biblijskog migranta bez ikakvih sredstava za život, više gladan nego sit, prelit će na slikarsko platno svu paletu potisnutih emocija. Kirszenbaum ili na hebrejskom Duvdevan kako se znao također potpisivati ne želi biti onaj koji vidi, a ne zna što vidi. Jer Jezekiel nije samo onaj koji oponaša Stvoritelja, pred očima mu je struktura svijeta kao što je vidi strastveni promatrač i istraživač. Osamljenik, kao što piše u Levitskom zakoniku (Lev 26,33) *rasut među druge narode*. (Kožački pogrom, 1930.) Pritom čovjek ostaje u središtu njegove fascinacije. U njemu su sabrane sve pobjede i porazi. Kirszenbaum zna kako se živi u prašnjavom ili snijegom okovanom štetlu, u getu, u zatvoru, u logoru kao i na slobodi. Thomas Mann, baš kao i Josefa, mogao bi ga nazvati snivačem snova, istodobno buntovnikom i filozofom života. Jezekiel je neka vrst pokretnog spomenika židovskom životu Galicije i Bukovine (Ponoćna molitva).

Istovremeno realan i nadrealan, ranjiv i prodoran. Jer njegovo je prijestolje u carstvu impresija i emocija, izabran je da bude preplašen i istovremeno očajno hrabar i da podnese svoj život, pa čak da izbjegne i smrti, onoj koja je u Holokaustu pokosila milijune Židova. Može nam se učiniti da čujemo njegov glas na jidišu koji se cjenka s Bogom kao da ga je upravo sreo pred sinagogom u štetlu i govori Mu: "Ako preživim ovu žetvu smrti, ja Jezekiel David ovjekovječit ću život kakav znam na slikama. Milosrdni, što imaš od toga da mi djelo ostane nedovršeno?" I ta misao, krik je izbačen u Nebo od onog koji unatoč svim zemaljskim zakonima pokušava umjetničkim platnom, bojom, crtežom, zaustaviti vrijeme. I ono što je u njemu eterično postaje materijalno. I slikar dok radi, ponavlja u sebi, ma kako bilo teško vrijeme, staru aramejsku molitvu koja kaže da čak i tama sja. Jezekiel tako biva i Obećana Zemlja i Nebo. Ponekad svezanih ruku i nogu, on je letač u svemiru, a duh njegov iskri u svetom sve-traju Jednog i Vječnog. Slikar Mu je svjedok u stvaranju s Ruah hakodešom, Duhom svetim u sebi. Kroz svoje slike Jezekiel gleda i danas u nas, kao kroz komadić krhotine kristala sa safirnog božanskog Prijestolja Slave, slaveći umjetnost koja je probuđenje za sve ljude.

Drugi svjetski rat zatekao je Kirszenbauma u Parizu, njegova supruga deportirana je i ubijena u Auschwitzu. A on je preživio logore u južnoj Francuskoj pod njemačkom okupacijom i antisemitskim zakonima koji su bili naročito rigorozni prema strancima. Nakon rata trebalo se vratiti u život, obnoviti barem česticu snage kakva je nekad bila živa i blistava u babilonskoj kuli Pariške škole. Ali tragedija Holokausta ostavila je duboku ranjivost na njegovom licu, u držanju tijela, u duši. (Autoportret, 1946). Njegov rodni Staszow je opustio. Šoa, uništenje učinilo je svoje. Pepeo ubijenih još užaren i vreo padao je po njemu.

Potresni su Kirszenbaumovi likovi koji u očima nose sudbinu progonjenog i bespomoćnog. Lice onog koji je u logoru do posljednjeg trenutka vjerovao u čudesnu moć svog rabina koji će odmah zatim biti spaljen (Portret Židova Staszowa, 1946).

I možda sada imajući pred očima tešku židovsku povijest pogrome i progone, kroz stoljeća i tisućljeća, bolje razumijemo poriv jednog Chagalla i Jezekiela da slikaju ljude koji lebde, jer često na zemlji za Židove nije bilo mjesta. Kroz tako naslikane likove umjetnik oslobađa sebe i svoj židovski narod. A Zohar, klasično djelo

židovskog misticizma ističe, da se fizički svijet mora vezati s duhovnim pa i onda kada je srce slomljeno. (Nema mjesta za Židove u ovom svijetu, 1938.) No unatoč svemu u Kirszenbaumovom stvaralaštvu nalazimo i mesijansku nadu da se u svijetu mora dogoditi nova, pozitivna promjena pa tako nastaje i slika Židovski seljani pozdravljaju Mesiju, iz godine 1937.

Pedesetih godina prošlog stoljeća Kirszenbaum nema snage krenuti u potragu za svojim slikama i još ne zna koliko ih je uništeno, opljačkano, zatajeno. A ta umjetnička djela bila su odjeća njegove duše. Tko će taj jad umjetnika bolje razumjeti od njegova pra nećaka Nathana Diamenta koji će, kada za to bude vrijeme, krenuti u potragu za izgubljenim slikama u ime ljubavi i pravde. Pa i Talmud kaže da za sve postoji vrijeme i mjesto. No i danas kada razmišljamo o Holokaustu teško se suočiti s činjenicom da je jednom, ne baš tako davno, zlo nadjačalo u jednom razdoblju, dobro. I dalje je u nama pitanje gdje je bio Bog u tom strašnom času? Umjesto odgovora bolje nam je svima u poniznosti šutjeti.

Pažljivo promatrajući umjetnikova djela, moramo se zapitati je li život Jezekiela Davida bio neka vrst otplate Gospodu za svjetlost koja mu je dana s talentom na tako neobičnom mjestu? A ona obasjava i danas izložbene prostore, galerije, posjetitelje diljem svijeta. Te slike otkrivaju da je umjetnik spoznao duhovnu i fizičku strukturu čovjeka na svim razinama stvaranja. Kirszenbaum kao da nas upućuje da pogledamo kroz sliku u nutrinu svemira, u jezgru ljubavi, znajući da je u zapadnoj kulturi materijalno veoma naglašeno. Ponekad slikarevi portreti su tamni, melankolični, rezigniranih, tužnih pogleda, ali ostavio nam je misiju da svijet drugačije ispisujemo, s više radosti. Premda i umjetnikova prigušena svjetla mogu poslužiti nekom višem cilju. Pa i tomu da je bitan dio identiteta svakog pojedinca memorija i tradicija, vjera kojoj pripada. Za Jezekiela se može reći da je već kao dječak prepoznao svoj poziv slikara. To je bio i ostao njegov bitan doživljaj samoga sebe kao osobe. I bio je svjestan već sa četrnaest godina, snažnog, gotovo dramatičnog otpora roditelja da prihvate u svoje okrilje umjetnika. Na neki način za svoje najbliže ostat će stranac. Sin Jezekiel David čiji pejosi za njih nikada nisu bili dovoljno dugački.

Jasminka Domaš:

David Kirszenbaum, the Painter

Jezekiel David Kirszenbaum is the painter from a shtetel Staszow, a little Jewish town. We had the opportunity to see his works on the recent exhibition in Zagreb Museum Mimara. In his native town he tried to confront the traditions of faith and norms, he was not able to study Tora and Talmud, to become a merchant or physician and wait for an arranged marriage.

He new, he was an artist who is going to call the Allmighty with his world of imaginations. A poor youngster from a shtetel was eager to go into the world knowing he was only a small stone in the mosaic of Israel's door Guardian. Except prayers in Hebrew or Yidish there are prayers of the heart, prayer of a hand which paints the portraits of Jews in Staszowa, Kletzmer musicians, or a blind fiddler (The Fiddler in Shtetel, 1925). Besides his mutiny he still has roots in Jewish faith, Jewish holidays and habits like Pesach, he views the dancers with Tora (A dance with Tora, 1941). Far away from his home he is searching for his part of the sun, not forgetting his roots. First in Shtetel, later in Krakow, Weimar and Bauhaus School and Berlin, Budapest and Paris (Self-portrait, 1925) he presents a part of Jewish collective soul. He knows the rabbinic teaching of *kohobefin* on the strength of the mind and that is what suits him the best. As said in Talmud, the sky directs men to paths they

choose by themselves. He is determined to make a better world with his paintings, contribute *tikkun*, bring joy to those in poverty (A Jew in winter landscape). While creating his paintings, in his mind are children in a cold Polish winter, children without clothes and shoes, in beds, waiting for spring to come into Staszow. Also he remembers his father who went with him to Krakow, saying a good-by message "Let God save you on your way".

Jesekiel's painting are a dense expression, sufferings as the core of the world but a creation a mean for forgetting suffering. He liked to read, especially the work of Seferjecira, a mystical manual for Kabala supposed to belong to our for-father Abraham. On his journey Kirszenbaum faced both light and darkness, he was a witness of his times, an artist of a strong soul. Still he was caring a Messianic hope of a wandering Jew (Wandering Jew, 1938).

During WW II he was in Paris. His wife was taken to Auschwitz and killed. He survived in a camp in south France under German occupation and racial laws especially cruel to strangers. After a war a new life had to be established, renew a part of strength which once existed in the Babylonian tower of the Paris school. The tragedy of Holocaust left a deep wound on his face and behavior (Self-portrait, 1946). The ashes of killed victims fell upon him (Portrait of a Jew from Stazow, 1946).

Mila Eisenstein:

Moj ratni put

Nastavak iz prošlog broja, intervju s gospođom Milom Eisenstein

Moja je majka bila prava dama od samog rođenja, i po naobrazbi i po ponašanju. Zato su je svi voljeli. Svakuda je putovala, Venecija, Lido. Pogotovo je bila simpatična onoj mojoj "Etepetete" tetki iz Beča. Dok sam ja bila drugačija, bila sam "die kleine wilde".

Jedna sestra moje bake, Marta dakle kći Hose Jakobija, udala se za osječkog advokata Huga Spitzera kada je on ostao udovac. Drug dvije sestre udale su se za bogataše zvane Barmaper. Marta i Hugo su jedan drugom jako odgovarali. Hugo Spitzer bio je vrlo poznat cionistički aktivist. Iz toga braka rodila se Slava zvana Mauzika. Ona je bila samo dvije godine starija od mene, tako da sam ja nosila mnoge njene stvari. Od rođenja

imala je probleme s kukovima. Kada je imala 16 godina umrli su joj i otac i majka, pa je njen tutor postao njen ujak Jakobi.

Jedna teta koja se udala za Barmapera imala je neobičnog sina Oskara. Žao mi je što sve njegove priče nisam uspjela zapisati. Oskar je bio jako razmažen. Imao je "dvije mame i dva tate" jer stric i tetka nisu imali svoje djece. Kada je imao 16 godina rekao je da hoće "Schreibmaschinu". Zašto djetetu ne bi kupili "Schreibmaschinu". Onda je nakon nekog vremena rekao da hoće šapirograf. Pa zašto djetetu ne bi kupili šapirograf. Iza toga je htio i motor. No to mu roditelji nisu htjeli kupiti. Ali je njegov stric rekao, "ako ne će roditelji ja ću ti kupiti motor." I tako je jednog dana došla policija u njihovu kuću i rekla: "Vaš sin razbacuje po Zagrebu s motorom komunističke letke". Bila je to velika afera. No njegova mati Loja, najmlađa kći Huse Jakobija, bila je vrlo spretna i sve sredila s policijom pa su ga uspjeli poslati u Švicarsku. Smjestili su ga u ekskluzivni internat. Ali nakon nekog vremena, javljaju iz internata "On je nestao". "Kako nestao?" pitali su. Najmili su detektivsku agenciju koja ga je konačno pronašla, pod lažnim imenom i u zatvoru. Špijunirao je za kominternu! Sad je to opet koštalo i para i veza da ga nekako izvuku, ali nije mogao otići nikamo nego u Rusiju ili natrag u Jugoslaviju. Došao je natrag no ponovo je upao u nevolje kad je bio "bombaški proces". Sada je šef policije rekao da mu ne gine 10 godina robije, no zahvaljujući vezama bio je nakratko pušten da mu se omogući bijeg. Htio je pobjeći u Rusiju ali "dvije mame i dva tate" su rekli da će napraviti kolektivno samoubojstvo ako to učini pa su mu nabavili propusnici za Palestinu, što je užasno mnogo koštalo. Tako je on otišao u Palestinu i burno živio za vrijeme rata, prevezio neke kamione između Irana i Egipta. Ipak se donekle smirio i oženio a nakon rata htio je ženi pokazati Jugoslaviju, svoju domovinu. Radi vize morao je ići čak u Belgiju. No umjesto vize su mu rekli da će jugoslavensku vizu dobiti na granici. Na granici, naravno, nije mogao dobiti vizu, pa je on napravio cijeli džumbus. Pokazao na Titovu sliku i rekao "Zbog ovog sam ja robijao a sad me ne puštate u njegovu državu! A puštate ove Nijemce koji su bili nacisti!" Tako je nekako stigao u Jugoslaviju. Vratio se u Izrael i tamo imao mali voćnjak. Susreli smo se prilikom našeg posjeta Izraelu

No, vratimo se malo u Tuzlu 1941. godine. Kako su židovski liječnici odlazili u Bosnu na suzbijanje sifilisa tako je u Tuzlu došao doktor Varmaper, dalji naš rođak, došao je sa ženom i kćerkom. Smjestili smo ga u naš "Speisezimmer" u kojem je bio jedan veliki perzijski tepih koji je moj otac kupio kada sam se ja rodila. Taj smo tepih smotali, odnijeli na tavan i privezali za jednu gredu. Kada smo se nakon rata vratili u našoj kući nije bilo ničega, ni igle. Ali na tavanu je bio tepih. Ja sam ga prenijela u Zagreb i tamo prodala. Od toga sam novca studirala u Zagrebu.

No 1941. u Tuzli došli su po mene dva stražara s bajonetima i proveli me kroz grad. Svi su im se izrugivali: "Ta mala je tako opasna, nije dosta dva bajoneta, uzmite mitraljez!" Nikada više nisu došli po mene. Odveli su me u neki Internet gdje sam naišla na svog školskog druga za kojeg smo znali da je desničar, ali me ipak iznenadilo kad sam ga vidjela u ustaškoj uniformi. Bilo mu je neugodno kad me vidio jer smo pred koji dan još bili prijatelji. Poslao me gore na kat u jednu sobu da nešto ribam. Tamo je sjedilo pet klipana i on im kaže "Evo ova će djevojka vama čistiti." Moram se malo osvrnuti na ranije prilike u Tuzli. Tamo se znalo tko se s kim druži. Učenice iz gimnazije nisu se družile s momcima iz zanatske škole. U zanatsku školu išao jedan pomalo divlji momak, zvao se Ibro, Nosio je nož u čizmi, nitko od nas nije ga ni pozdravljao. Jednoga dana susrela sam dvojicu svojih školskih drugova s Ibrom, pozdravili smo se, Ibro mi je rekao "Zdravo" i ja sam odzdravila "Zdravo". Nakon nekoliko dana susrela sam Ibru i pozdravili smo se : "Zdravo", "Zdravo", pa onda smo se još jednom susreli uz "Zdravo", "Zdravo" i ja ga pitala da li je bilo "derneka" – tučnjave. To je sve što sam ja imala s Ibrom.

Kad sam morala čistiti, momci mi naredi da se popnem na stol i perem luster. Kecelja mi se podigla iznad koljena, momci drmaju stol, počinju se raskopčavati. Vidim ja da će biti zlo. Što da radim, da skočim kroz

prozor s trećeg kata, slomit ću se, dolje je kaldrma. Kad u to ulazi Ibro i vidjevši me kaže: "Ne znam što ova mala ovdje radi, ali tko je dirne, imat će sa mnom posla!" A Ibro nosi nož, svi ga se boje! Isti čas momci mi kažu "Nismo mi te ništa rekli, ovo si dobro oprala, možeš ići kući." Eto kako jedna sitnica može promijeniti bitnu stvar u životu.

Kasnije smo bili deložirani iz stana. Nismo smjeli ništa ponijeti, ali smo morali za pet oficira presvući posteljinu, jer oni dolaze u našu kuću. Upravo je mama pekla gusku pa su mi dozvolili da odnesem polu pečenu gusku. Još sam došla drugi dan i rekla "Dajte mi da odnesem nekoliko gaća, što će vam to", tako smo iznijeli još nešto malo stvari i to je bilo sve. Ipak smo nekoliko dana ranije bacili preko plotu pet tepiha i srebro. Drugo je sve ostalo. Kada smo bili u logoru tata je pisao prijatelju u Tuzlu kod kojeg su bili ćilimi neka mu pošalje koji paket, to se onda moglo. I on nam je poslao dva paketa od dvije kile. Kada smo se vratili u Tuzlu i otac pitao prijatelja kako da mu plati za pakete, on je rekao "Pa uzeo sam si ja dva ćilima".

Kamo smo otišli nakon što smo istjerani iz kuće? Otac je ostao u apoteci. Njegov prijatelj, jedan od onih koji je svakodnevno dolazio na razgovore, doktor Huzbegović, imao je veliki stan. No on je otišao na Majevicu. Ostala je njegova žena Srpkinja. Već sam rekla, predsjednik suda, očev prijatelj, bio je Hrvat. On nas je štitio do 1942. Više nije mogao. Rekao je ocu: "Mići ženu od tamo. Krasna je to tamo ekipa! Muž diže ustanak na Majevici, žena je Srpkinja, u stanu su dvije Židovke!"

Ja se sjetim da sestra moje prijateljice je sama u velikom stanu. Otac je bio advokat, imali su veliku kuću (a otac je, usput, bio četnik) Lijepa mlada žena 19 godina sa bebom od šest mjeseci. "Miljenka, možemo mi do vas?" "Ne da možete, samo dođite, znaš kako umirem sama u toj velikoj kući." Ona je bila u prizemlju gdje se ložila peć, a nas je smjestila u malu sobu na katu. Mi nismo imali nikakve prtljage, ništa! Jedan pinklec. Ormar ne otvaram jer mi ne treba. Kaput stavljam na vješalicu. Bilo je tamo i veliko ogledalo. Mi smo često bile dolje s Miljenkom gdje se ložilo. Jednoga dana dolazi čovjek iz stambenog ureda: "Gospođo Miljenka, jako nam je neugodno, no dolaze neki ljudi iz PTS-a velike "buđe", moramo ih smjestiti. U hotelu nema mjesta. Vama ćemo dati drva da gore naložite i da ih na dva dana smjestite. I dolaze dva čovjeka iz tog PTS-a, dva metra visoki, iz ustaškog tjelesnog zdruga. No oni nisu prvenstveno zainteresirani za Židove, znaju da smo mi Židovi. Ali vide tu lijepu ženu pa su se "raspekmezili". Donijeli kavu, časte nas. Kažu Miljenki: "Dođi ti u Zagreb, pokrstit ćemo te, bit će ti tamo dobro". A ovi ustaše ispituju nekog čovjeka koji je i nastradao jer su mu našli sliku kralja Petra. Vidimo mi, sada smo dolje spavali, Miljenka se uznemirila, ne spava po noći. Kad su oni otišli kaže nam da gore, tamo gdje je ogledalo, to je slika kralja Aleksandra, a u ormaru je uniforma. Cijeli noć smo parali uniformu i trgali sliku. Baš smo se ugrijali na kralju Aleksandru. No opet dolaze ljudi da smjeste, sada njemačkog komandanta. "Purš" će biti u onoj manjoj sobi gdje smo mi a komandant u velikoj. I dolazi Hauptman von Gise. Profesionalni je oficir, Prus in Keningsberga. Njega ništa ne zanima, dolazi svaki dan u dva i 10 a mi se povlačimo u naše odaje. A "Purš" Austrijanac jedan mali seljančić, sav sretan da ne mora na front već da glanca čizme. Pa nas pita, treba li da nam naloži ili nešto napravi. Uz to, došao stanovati i sin od komandanta, mladi dečko koji je htio sa mnom razgovarati. No ja nisam htjela. Mi smo ga samo ismijavali.

No došli ustaše da prave pretres s obzirom da je Miljenkin otac bio četnik, dva policajca u civilu i jedan u ustaškoj uniformi. Pa otišli i gore prevrtati komandantove stvari. A ja sam kad je komandant dolazio kući rekla mu: "Nemojte misliti da smo mi prevrtali po vašim stvarima, to su činili policajci. "Wass" dreknuo je komandant, promijenio nekoliko boja u licu i otišao na policiju. I od onda ustaše više nisu k nama dolazile. Tako smo ostali do proljeća do veljače 1942. kada su rekli mome ocu da ga više ne mogu štititi.

U međuvremenu su zatvorili moga oca kao taoca. Bila je neka diverzija, stalno se to u Bosni dešavalo, odmah ih deset strijeljaju. Rekli su nam ako otac ne pobjegne do noći, stradati će. Otišle smo majka i ja sa žutom zvijezdom gradonačelniku, prijatelju, Seadu Kuloviću. Kaže on "Elza, žao mi je jako, ništa ne mogu učiniti, to

rade Nijemci." Pokupim se ja i odem u njemačku komandu zajedno sa "Ž". "Ne", kažu oni, mi s taocima nemamo ništa, to rade ustaše, pa su mi ovako rekli: Ako on do dva sata ne izađe, onda gotovo! A sada je već jedan sat. Pokupim se ja i ja ravno u ustaški stan. Uđem bez kucanja i počnem vikati: "Tako vi, čovjeka koji van je gradio Hrvatski dom vi zatvarate! To je hvala za to" "Pa jeli moguće". "Da moguće je!" Tako sam riskirala pa i uspjela. Ostali smo još neko vrijeme u Tuzli, no kada je došao Gestapo, predsjednik suda je rekao da odemo, izdao nam lažne dokumente i mi smo otišli tako reći bez novaca u Crikvenicu. Putovali smo, čini mi se autobusom. Novaca u gotovini nismo imali, otac je sve ulagao u robu povjerenik je pokupio novce od prodaje a otac dobio samo malu plaću. Imali smo 100 000 kuna što je uz onu inflaciju bilo ništa. Kila trešanja bila je 15000 kuna.

Divim se mom ocu što je imao povjerenja. Čula sam kako neki Talijan hoće kupiti barku za lire a prodavač traži kune. Odem ja kući ocu po 100 000 kuna i zamijenim ih za lire. Tako smo imali novce sve dok nismo došli u logor. Tako smo 1942 došli u Kraljevicu.

Iz Kraljevice smo prebačeni na Rab u Kampor. U logoru su bile kućice od devet kvadrata gdje je boravilo nas devet. Bila sam s roditeljima

1943. kada je bila kapitulacija Italije, bile su tri mogućnosti. Prva mogućnost je bila ostati na Rabu. To je bilo za one koji su imali para i imali vikendice. Druga mogućnost bila je da trabakulima odete u Italiju a treća mogućnost bila je da odete u partizane. Prva mogućnost nije dolazila u obzir jer nismo imali para ni vikendicu. Za drugu mogućnost sam rekla da neću ponovo ići u žice, iz jednog logora u drugi. Osim toga proradila je moja mladenačka ambicija, rekla sam, hoću ići da oslobađam Tuzlu. I dok su se roditelji premissljali, ja sam odlučila otići. Doktor Hajon iz Dubrovnika bio je organizator tog odlaska. Dao mi je nekakve materijale da to odnesem u Novi.

No, još da se malo vratim, u Tuzlu i školu. Rekla sam da nisam bila dobar matematičar a moj je otac zadnji dan škole igrao biljar s mojim profesorom matematike. Taj mu je rekao "Znaš ona tvoja kći baš nije neki matematičar" a otac mu je odgovorio "Pa ti nju sruši pa neka preko ljeta uči!" I tada me profesor pitao kamatno kamatni račun i oborio me. Preko ljeta sam učila i u augustu položila a onda s ocem otišla na ljetovanje u Dubrovnik. Još u Tuzli sam se u dobi od šest godina igrala s jednim dječakom Miletom, nešto starijim od mene. Kako smo našli neki "šlajer" mi djeca igrali smo se "Vjenčanja Mile i Mileta". To am skoro i zaboravila. Kad u Dubrovniku 1941. viče neki kadet za mnom "Mila, Mila ti ne prepoznaješ svoga muža. Bio je to Mile." Predložio mi da idući dan, kada se mogao razgledati brod, dođem tamo. Kupala sam se na Lapadu i upoznala jednog lijepog mladića a to je bio Velimir Škorpik, zapovjednik mornarice. Tako je on javio Miletu da ja neću doći a sa Škorpikom sam se kasnije još dugo dopisivala. Škorpik je osnovao partizansku mornaricu, ali je 1942. stradao. Po njemu se zove ulica u Zagrebu i škola u Ljubljani.

Ja sam se htjela javiti za bolničarku i to sam u Novom Vinodolskom i učinila. Bila sam na pedijatriji. Iz Novog se zbog dolaska Nijemaca trebalo bježati pa smo najprije krenuli u Senj. Tamo nas je zateklo bombardiranje i morali smo sići u sklonište. Kad u skloništu moji otac i majka. Majka je toliko brinula za mene da su se oni oboje pridružili partizanima. Kako je otac bio apotekar, prevezli su ga brže nego mene. No ja sam htjela što prije da se od njih odvojim.

Kad je prestalo bombardiranje, nastavila sam put za Otočac. Povezli su me neki vojnici na topu. Došla sam u Otočac polu mrtva. Kad sam se došla prijaviti u štab, tko tamo sjedi, moj otac i mati. Oni su elegantno autom stigli do Otočca.

I sada je moja mati počela vikati na mene: "Ne ćeš ti meni više". Kasnije su mi pričali kako je pukovnik Kralj, kasnije šef klinike u Beogradu, na tu viknu reagirao. "Pa naravno, žena treba biti sa svojim djetetom, misleći da sam ja malena pa su nas poslali su zajedno. Tako su mog oca poslali u bolnicu na Petrovu goru a mamu i mene u ličku bolnicu broj 3. Tamo smo bili tri mjeseca. Moja se majka razboljela a ja bih da oslobađam Tuzlu. Tuzla je već bila oslobođena i ja bih da idem u Tuzlu. Niti ima putova, niti ima prijevoza niti sam obučena, ali ja idem u Tuzlu!

Prešli smo sve do Korduna. Vučem ja moju majku i njen ruksak pa smo došli do pred Glinu, gdje se majka razboli i onda smo tamo ostali sve dok Glina nije bila oslobođena. U Glini je bio dom za bolesnu djecu, bili su slabokrvni, kojima su trebali lijekovi, trebali su željezo. Kako sam ja bila apotekarova kći, rekli su mi da idem tamo. Zaposlila sam se u apoteci gdje smo radili takve lijekove. Tamo sam bila šest mjeseci i dobro "izdrilana" od onog apotekara koji je rekao "Neću da mi vaš otac kaže kako vas ništa nisam naučio." Kada je 1945. ZAVNOH išao za Dalmaciju, oni su imali apoteku u Topuskom pa su mene poslali za upravnika te apoteke jer sam, kazali su, mnogo naučila. Bila je to civilna apoteka kamo su dolazili jednom tjedno doktori, bio je neki doktor Haze, Židov iz Njemačke, da liječe a ja sam trebala pripremiti bolesnike.

Moj otac nije bio s nama, on je bio u 10. korpusu. U međuvremenu jako se razbolio i prebacili su ga u Italiju. Od tamo se prvim brodom nakon rata vratio, prebacili ga u Sarajevo gdje je bio demobiliziran.

Mi smo se, ako je bila opasnost selili negdje u brda između Topuskog i Gline. Tako smo jednom kada je radi opasnosti naređen pokret krenuli za Topusko, baš nedavno nakon što je bila oslobođena Glina, pa su ljudi ponijeli mnogo hrane sa sobom, kao da idu na teferić. Hodali smo cijelu noć. U Topuskom mnoge značajne ličnosti, predsjednik grada. Krenuli smo cestom u brdo, vrijeme jako loše, snijeg, kiša. Na jednom uglu bila je lijepa prazna vila, kuća direktora rudnika. Iza toga kaldrma za selo Vorkapić. Jedna omladinka, nije dozvolila da se moja majka tamo smjesti, jer nije službena osoba. Mislila sam kako ću s njom o tome raspraviti kada se vratimo.

Tako smo krenuli gore prema selu po mraku, kiši snijegu, vučem ja mamu i njen ruksak. Srećom naišla neka volovska kola, došli do sela i nekako našli i smještaj. Sutradan ujutro osvanulo krasno vrijeme i ja se raspitala, možemo li se vratiti u Glinu, ima li ili nema ofanzive. Odjednom smo čuli snažan avionski napad, "Štuke" su pikirale. Sklonili smo se u jarak i nije nam bilo jasno koga to napadaju. Kasnije stiže vijest da je ona vila direktora rudnika u koju su se smjestile "službene osobe" do temelja razrušena. Bio je tu ranije partizanski štab, a kada su Nijemci izviđanjem vidjeli ponovo dim iz te kuće, mislili su da se štab vratio i razorili kuću. Svi su unutra stradali. Da me ona omladinka nije uvrijedila i mi bi stradali.

Bilo je to 1945. ali još nije bio kraj rata. U toj apoteci u Topuskom bio je kod mene i Randolph Churchill. Cijela uprava za grad Zagreb bila je u Topuskom. Svi su bili svrabljivi i ja sam ih liječila. Kasnije, na fakultetu sam se morala smijati kada su nam tumačili kako pripremati otopinu protiv svraba, koliko grama kojeg sastojka. Mogla sam im reći kako sam ja to činila u ratu kuhanjem u kazanu, dolijevajući vodu ako mi se tekućina činila tamna.

1945. idem u Novi, tamo sam ostavila neko "koferče". Stigla sam za dva dana do Novog. No natrag je bilo mnogo teže, bilo je manje prometa. Zajedno s jednim vojnikom zaustavili smo neki kamion, smjestili se na neke daske koje su virile izvan kamiona. Tako smo stigli do Otočca, kasnije i do Karlovca, a onda, na nekoj vreći brašna došla sam i do Gline. Stigla sam i do Topuskog i donijela svoje koferče.

Dok sam ja išla po svoje "koferče", štab se preselio u sada već oslobođeni Zagreb. Krenula sam za njima, preko Plitvica gdje sam prespavala na nekoj daski za rezanje hljeba. U Zagrebu u današnjoj zgradi suda dođem u štab. "Drugovi, ja vas sve izliječila od svraba, a sada nemam gdje spavati." "Evo praznih stanova koliko želiš, useli se kamo hoćeš" kažu oni. Ja to nisam htjela, to su sve bili židovski stanovi u koje su se kasnije uselili ustaše. "Hvala vam, ja tamo neću!" Nakratko sam bila u nekom pansionu, imala sam s čim to platiti. Naletjela sam kasnije na neke poznate koji su me molili da dođem k njima stanovati da im ne rekviriraju stan u Kukuljevićevoj ulici. No ipak, zbog nekog partizanskog oficira, kome je dodijeljen taj stan morali smo se od tamo odseliti. Ja sam se smjestila kod prijateljice na uglu Vlaške i Draškovićeve, opet da im ne rekviriraju stan.

Postala sam upravnik jedne drogerije. Bila je židovska drogerija. Židovski vlasnik se nije vratio. Ja i još jedna mlada djevojka vodili smo drogeriju. Imala smo i neprilike, jer neki judi su odnijeli mnogo robe a mene su kasnije krivili za manjak. Da su me proglasili krivom, otišla bi mi glava!

U jesen sam upisala fakultet. Tepih iz Tuzle prodala sam preko jedne trgovine. Kupila ga je jedan ambasada za 134 000 dinara. To su onda bile ogromne pare, plaće su bila oko 3000. Moj otac mi je rekao "Draga kćeri, taj tepih je kupljen kada si se ti rodila. Evo ti sada ovih 134000 dinara, radi što hoćeš ali nemoj više ništa tražiti.

Završila sam fakultet, udala se, počela raditi i cijeli radni vijek provela u Zagrebu. Uz mnoge prijatelje, koji su me uvijek pomagali, brzo sam napredovala, imala sam uspješan život.

Mila Eisenstein:

My war days

The second part of Mrs. Mila Eisenstein's intervju

When in April 1941 Germans occupied Yugoslavia, the Bosnian town of Tuzla where Mila lived with her parents, came under the rule of Croatian Nazis. Mila just graduated her high school. She was polite to students of other schools and this saved her in an occasion when a group of Nazi youngsters tried to abuse her. Another youngster who appreciated her friendship, came to rescue her.

The Eisenstein family had to leave their house, they lost all the furniture and other belongings except one precious carpet. Mila saved it in the attic, later after the war, she brought it to Zagreb, sold it and used that money for her studied of pharmacy in Zagreb university. Thanks to many friends they had in the town, Mila and her mother found lodging with friend while her father stayed in the pharmacy. They even had to share the apartment with a German officer, but this showed to be an advantage, as Croatian Nazis, where not allowed to enter the residence of the German officer. Once, when Mila's father was taken as a hostage, Mila was brave enough to intervene and rescued him.

In 1942 when Gestapo (German secret police) appeared in Tuzla, the Eisenstein family had to leave for a safer place. With the help of local friends they reached the Italian zone in Croatian sea side resort. In Italy Jews were relatively safe but many of them had to be in a camp.

After capitulation of Italy in 1943 most Jews from the camp joined Partisans – communist guerilla fighters against Nazis. Mila wanted to go alone, but her parents followed her. Later she was with her mother in the continental part of Croatia. She worked as a nurse and stayed with Croatian partisans' headquarters. Later she learned how to run a pharmacy, and worked in the central Partisans' pharmacy having opportunity to meet many prominent people, among them Randolph Churchill, the British envoy to Yugoslav anti-Nazi fighters.

After the war Mila went to Zagreb while her parents went to Bosnian capital Sarajevo. In Zagreb, after a short period of working, she studied pharmacy at Zagreb university. As a pharmacist she spent all her carrier in Zagreb, mostly engaged in supplying drugs and other medical equipment for hospitals and medical institutions.

Vjera Balen-Heidl

Intervju s Amosom Oz-om iz davne 1989.

Kada je na glasovitoj književnoj tribini *Berliner Lektionen* Günther Grass predstavio zapadnonjemačkoj publici vodećeg izraelskog pisca, tamošnja je štampa, pomalo već blazirana od silnih pohoda svjetskih autora u taj grad velikog kulturnog „booma“ ne bez zlobe imputirala slušateljstvu okupljenom u kazalištu *Renaissance* da je razočarano što je dotični bio Amos Oz, a ne njihov omiljeni humorist Ephraim Kishon. Ne bih se htjela upuštati u hipotetske usporedbe, no slutim da ni u našoj sredini reakcije ne bi bile bitno drugačije već zbog

činjenice da nas biblioteka Hit stalno opskrbljuje novim Kishonovim naslovima, dok, naprotiv, u nas, koliko mi je poznato nije izašla ni jedna knjiga autora Amosa Oza, prevedenog inače na dvadesetak jezika. Zato što je u Jugoslaviji objavljeno svega nekoliko fragmenata iz njegovih djela po književnim časopisima možda je djelomično kriv i sam Oz, koji dopušta samo prevođenje izravno s izvornika na hebrejskom.

Rođen u Jeruzalemu 1939., dakle „sabra“ u pravom smislu te riječi, Amos Oz pripada generaciji pisaca koji su stasali zajedno s mladom državom Izrael, u atmosferi u kojoj se živi „od jedne do druge emisije vijesti“. Književni ga leksikoni opisuju kao najnadahnutijeg portretista života u toj zemlji za njezine kratke i burne povijesti tipično izraelsko iskustvo dijeli s pripadnicima Kibuca Hulda kojemu se pridružio kad mu je bilo svega 15 godina, a u kojem i dan danas radi, piše i predaje hebrejsku književnost. Pravo mu je prezime Klausner, a pseudonim Oz nema nikakve veze s famoznim čarobnjakom iz romana klasika dječje književnosti Franka L Bauma, već ga je pisac odabrao zato što na hebrejskom znači „snaga“, „hrabrost“ a zaista se hrabro upušta i u najbolnije izraelske teme, u stilskom dijapazonu od složene alegoričnosti svojih romana, od kojih je još uvijek najzapaženiji *Moj Mihael* (1968.), pa do zadivljujuće nepristranosti političko-putopisne reportaže *Po zemlji Izrael* (1983.) u kojoj je objektivno iznio mišljenja sugovornika najoprečnijih političkih uvjerenja, cionista, neocionista i anticionista o tragediji na Bliskom Istoku. Najnoviji mu je uspjeh epistolarni roman *Crna kutija* (1987.), čiji se naslov ne odnosi na istraživanje uzroka avionske nesreće, već simbolički rezimira uzroke raspada jednog braka. Ovaj istaknuti ljevičar pripadnik je pokreta *Peace Now* (*Mir sada*) koji se zalaže za miroljubivo rješenje palestinskog pitanja.

U pola razgovora što smo ga vodili u baru modernog berlinskog Grand Hotela Esplanade umiješala se i klavirska pratnja hotelskog pijanista koji je posve predvidivo za ambijent izvodio otužan potpuri *soft evergreena*. Valjda da malo ublaži mučne teme, o kojima je Oz, protivnik svakog mesijanizma, govorio s nekom osebjunom mješavinom kategoričnosti i tolerancije što karakterizira i njegova djela. K tome, neformalnost u nastupu i odjeći tipična za građanina zemlje u kojoj čak i članovi vlade dolaze na sjednice u košuljama razdrljenim oko vrata. (kažu da je svojedobno Churchill zamjerio Ben Gurionu što se u službenim prilikama pojavljuje bez kravate !)

Književnici obično ne vole da ih se etiketira. Ipak vas moram upitati smatrate li sebe u prvom redu političkim piscem ?

-Da, u najširem smislu te riječi, ali ne žurnalistički gledano. Kad dobro promislite, sve ima svoj politički smisao. U životu ništa nije apolitično. Kad bi mi, primjerice, uspjelo da napišem roman u kojem nema ni slova o politici, i to bi bio neizravan politički iskaz. No kao pripovjedač nisam ništa napisao s namjerom da izrazim svoje političke ideje ili dijelim lekcije vladi. U tu svrhu napišem poneki oštri članak ili nastupim na televiziji. Pisanje pripovjetki ili romana nešto je posve drugo. Tu je riječ podvojenim osjećajima, određenoj ambivalentnosti. Kada se razmimoilazim sa samim sobom, kad se u meni rađa više glasova tada se začinje roman ili pripovjetka.

Ne navodi lik izraelskog pisca na političnost već sama činjenica da živi u eksplozivnom dijelu svijeta ?

-Prije bi se moglo reći da tamošnji čitatelji pridaju književnim tekstovima više političkih implikacija nego što ih oni uistinu sadrže. Da budem slikovit: kad bi, recimo, Melviellov *Moby Dick* bio danas napisan u Južnoj Africi, shvatili bi ga kao alegoriju na odnose između crnaca i bijelaca. Na kraju krajeva, *Moby Dick* je bijeli kit, zar ne ? U istočnoj bi Europi za tu neman pomislili da je riječ o staljinizmu. Svaki dio svijeta ima svoj politički rakurs.

Kako Oz, pisac fikcionalnih tekstova, doživljava Oza žurnalista ?

-Zazirem od izraza „fikcionalnost“ jer zaudara na laž, a ne želim biti lažac. Kadšto pomišljam da su činjenice najgori neprijatelji istine. Ilustrirat ću vam to pričom o svojoj baki, koja je 1932. U Jeruzalem došla iz Rusije preko Poljske. Odmah je zaključila da Levant vrvi mikrobima pa je stalno sve iskuhivala: voće, povrće, čak je i kruh prala a sama se kupala tri puta dnevno u gotovo kipućoj vodi. Više se bojala mikroba nego liječnikovog upozorenja da će je takve kupke ubiti. I, zaista, umrla je u kupaonici. Činjenica je, dakle, da je umrla od srčanog udara no istina je da ju je ubila čistoća.

Ono što me kao pisca zanima jest da proniknem u istinu skrivenu iza činjenica.

Biste li naveli primjer iz vašeg djela u kome se to vidi ?

- Primjerice u mom posljednjem romanu *Crna kutija*, junakinja Ilana rastavljena je od ratnog heroja, koji kasnije postaje svjetski poznat znanstvenik i autor. Protagonistkinja se zatim udaje za sefarda, Židova koji je u Izrael došao iz Alžira. Taj je Ilanin drugi muž, Mihael, izraziti desničar, snažnih vjerskih i antiarapskih osjećaja. Na početku romana svaki će čitatelj, dakako, za nj pomisliti da je pravi pravcati fanatik. Ali s vremenom postaje jasno da su svi likovi na svoj način fanatični, pa čak i ovaj bivši muž, koji kao svjetski stručnjak za komparativni fanatizam, i sam biva njime zaražen kao kakvom opakom bolešću. Dakle činjenica je, površno gledano, da je fanatik Mihael, no istina je da fanatizma zapravo nitko nije pošteđen.

Jednom ste izjavili da ste svjetski stručnjak za „komparativni fanatizam“. Što ste time htjeli reći ?

-Htio sam reći to da na fanatizam postajete imuni čim stanete relativizirati stvari, kada ste sposobni uspoređivati desničarski fanatizam s ljevičarskim, vjersku gorljivost sa zanesenim pobornicima sreće. Neki su ljudi upravo opsjednuti željom da budu pošto-poto sretni, pa makar sve drugo otišlo k vragu.

Mislite li da je upravo naše vrijeme osobito podložno raznim vrstama zaslijepljenosti ?

-Taj fenomen postoji otkako je svijeta i vijeka, no danas se razmahao na sve strane zato što živimo u složenim prilikama. Ljudi upravo vape za što jednostavnijim rješenjima, svedenim na proste formule. Tako je sve tri svjetske religije: islam, kršćanstvo i judaizam zahvatio fundamentalizam. Međutim, ja sam se u svojim djelima dotakao i suptilnijih oblika revnosti i zagrijanosti, primjerice u obitelji. Opisao sam kako neki oblici seksualnog fanatizma mogu razoriti brak.

Što smatrate seksualnim fanatizmom ?

-To je pridavanje velikog značenja spolnosti, uvjerenje da se sve rješava seksom, ili da je on uzrok svih nedaća.

*O tom je pisala i Mary Mc Carty u svome eseju *Tiranija orgazma*.*

-To je sjajan naslov ! Nisam pročitao taj tekst ali sad ste me zainteresirali za nj. Znam mnoge kojima je pogrešno shvaćanje uloge seksa naprosto upropastilo život. Htjeli su se bogzna kako iskazati u krevetu, oboriti svjetski rekord u ljubavnim vještinama. A kad dođe do natjecanja u seksu, ljubav se lako pretvori u mržnju. Uostalom, to i nisu tako oprečne emocije kao što zamišljamo. Mržnja je isto tako intiman osjećaj kao i ljubav. Zapravo, nema apstraktne mržnje. Mrzite nešto što dobro poznajete, ili ste bar u to uvjereni.

Što mislite o političkoj mržnji ?

-Ako je riječ samo o političkom neprijateljstvu, a ne rasnom, onda je ono samo površno i mijenja se zajedno s politikom. Ali rasna je mržnja duboka i mračna jer izvire iz dubine duše. Ima u njoj i primjesa seksualnosti i senzualnosti. Zato se rasne mržnje gotovo nemoguće riješiti.

Prije bih rekla da se rasna netrpeljivost rađa iz opsjednutosti neke rase ili naroda svojim svojstvima, identitetom, inzistiranje na podrijetlu vraćaju korijenima.

-Da, ali vraćati se korijenima uvijek znači distancirati se od ostalog dijela čovječanstva, zazirati od tuđih utjecaja ne htjeti imati bilo što zajedničko s drugima. Riječju, opet su u pitanju emocije, štoviše, nešto upravo fizičko.

Kako kao pisac, politički aktivist i čovjek, konkretno gledate na sadašnja proturječja u Izraelu ?

-Sazrio je trenutak za pravedan i pošten razvod braka između Izraelaca i Palestinaca, koji povlači za sobom i bolnu podjelu teritorija. Te dvije strane nikako ne mogu, nakon krvavog konflikta koji već, evo, traje sedamdeset godina, skočiti ravno u bračni krevet. Moraju neko vrijeme živjeti odvojeno. Potrebno je da barem generacija-dvije Palestinaca maše vlastitom zastavom, drži u ruci pasoš vlastite zemlje i doživi ostvarivanje svoga nacionalnog identiteta. Tek nakon toga ćemo, možda, korak po korak, moći realizirati zajedničko tržište ili neke druge oblike zajedništva na Bliskom istoku. Drugim riječima, Izraelci i Palestinci trebali bi se razdvojiti i osnovati dvije zasebne nacionalne države, dakako, odcijepivši područja što ih je Izrael okupirao 1967. Te stvorivši palestinsko nacionalno jedinstvo. PLO je službeno prihvatio tu zamisao, iako još treba razraditi mnoge detalje. Izraelci se toj ideji još uvijek protive jer se u njih godinama razvijalo duboko nepovjerenje prema Arapima.

Gotovo cio svijet, i zemlje istoka i zapada, osuđuju izraelsku politiku prema Palestincima.

-Djelimice je razlog tome što su neki politički potezi Izraela uistinu za svaku osudu. No rekao bih i to da kršćanski svijet previše očekuje od Židova. Brane Palestine i opravdavaju njihovo nasilje uzimajući u obzir sve ono što su pretrpjeli. No ti će isti ljudi naprotiv, osuditi svako nasilje koje počine Židovi upravo zbog činjenice da su toliko propatili. To je neko kršćansko pogrešno poimanje Židova, ta sklonost da od njih ili previše očekuju ili se pak podcjenjuje, ili istovremeno i jedno i drugo.

Osobno oduvijek vjerujem da je svaki nacionalizam prokletstvo čovječanstva, pa ipak ne bih baš od Židova u Izraelu očekivao da se prvi odreknu svoje nacije. Tako dugo dok drugi budu imali rešetke na prozorima i ključeve u bravama, imat ćemo ih i mi. Nakon toga što su prošli kroz Auschwitz, sumnjam da će upravo Židovi postati pioniri univerzalizma.

Točno. Međutim, kako upravo nakon Auschwitzta objašnjavate postojanje fašističke stranke u Izraelu ?

-Naša fašistička stranka mnogo je manja od onih u većini drugih zemalja zapadne Europe unatoč tome što ratujemo već sedamdeset godina, dok Europa već dugo uživa u miru. Nema tu ničeg paradoksalnog. Fašizam i nacizam dio su ljudskog društva. A Židovi pripadaju čovječanstvu sa svim njegovim dobrim i zlim stranama. Nitko nije imun na zlo. Bilo bi vrlo sentimentalno očekivati od onih koji su preživjeli plinske komore da izidu iz njih moralno uzvišeni. Na kraju krajeva, nisu ondje tuširali tekućinom za moralno očišćenje već ciklonom B.Doduše, neke su preživjele žrtve postale nakon tog iskustva suosjećajnije prema patnjama drugih. Druge su pak naučili mrziti, postali su osvetoljubljiviji, ojađeni. Vrlo je sentimentalno pretpostavljati da će se žrtva u pravilu pretvoriti u bolju, čovječniju osobu.

Znači ne slažete se s tim da u konfliktu između Židova i Arapa, Židovi imaju veću moralnu odgovornost ?

Ne, taj konflikt, pogotovo sukob između Izraela i Palestinaca, nije poput vesterna u kojem odmah raspoznajete „dobre“ junake od „zlih“. Situacija ovdje više podsjeća na grčku tragediju. To je sukob između dva vrlo opravdana cilja. Takva se tragedija može riješiti samo vrlo bolnim kompromisom a ne ostvarivanjem posvemašnje pravde. Ono što bi bilo pravedno za jedne dovelo bi do tragedije kod drugih. Radi se o dva naroda, od kojih svaki smatra da ima pravo na tu zemlju. I oba ta naroda temelje svoje zahtjeve na vrlo snažnim argumentima.

Kakve je rezultate do sad postigao pokret „Mir sada“ ?

-Dvije stvari: uvelike je utjecao na javno mnijenje u Izraelu. A isto je tako pregovarao s Palestincima što je možda i navelo PLO da prihvati rješenje o dvije države, što je četrdeset godina odbijao. No kao pokret nećemo biti zadovoljni sve dok između Izraela i Palestinaca ne bude uspostavljen pravedan i zagarantiran mir. Znae, ima tu i velikih problema sigurnosti. Ako Izrael vrati teritorije okupirane 1967., tada će u jednom svom dijelu imati svega 12 milja širok pojas između mora i Palestinaca. Tehnički gledano, moglo bi ga se prepoloviti kao ništa. No pitanje demilitarizacije već je pitanje pregovora između političara, a pokret „Mir sada“ više se bavi samim principom. Postoji nešto što europski i američki pacifisti ne razumiju, a to je da „Mir sada“ nije mlađi

brat, recimo, pokreta protiv rata u Vijetnamu. Ne smatra da je rat bio posve nepotreban a neprijatelj neostvaren. Posve isključuje unilateralno povlačenje Izraela bez čvrstog sporazuma. To nije pacifistički pokret, već pokret za uspostavljanje mira. Njegovo geslo nije: „vodite ljubav, a ne rat“, već prije glasilo: „gradite mir a nemojte voditi ljubav!“ Prema kršćanskim shvaćanjima ljubav, mir, sućut, bogatstvo, razumijevanje gotovo su identični pojmovi. To je nerealno shvaćanje suprotan pojam od rata jer „mir,“ a ne „ljubav“. Nemam povjerenja u ljubav među narodima.

U svakom slučaju sad treba misliti na praktična rješenja bliskoistočne krize a ne razmišljati o tome koja je strana moralnija.

Doimate se kao moralni relativist.

-Da, miliji mi je loš kompromis nego smrtonosna pobjeda. Znao sam što je Kutuzov uoči bitke na Borodinu rekao kad su ga pitali bi li htio moralno biti u pravu ili pobijediti? Odgovorio je „htio bih ostati živ!“ Kad bih ja mogao birati između toga da izbjegnem rat ili pobijedim, izbjegao bih ga. No kada nemaš izbora, moraš ići u bitku. Borio sam se dva puta: 1967. i 1973. Priznajem da me zbog toga ne peče savjest, jer su u oba slučaja Arapi pokušali pobacati Židove u more, a neki Židovi ne znaju plivati...

Ponekad se izvlačite duhovitom dosjetkom.

-Uopće se ne pokušavam izvlačiti, nastojim da se što slikovitije izrazim. Kad bih, uzimimo sutra, predsjednik Sirije, Assad, otpočeo rat za uništenje Izraela, naravno da bih se prihvatio oružja. U takvim slučajevima nema mjesta za kompromise. Nema kompromisa između života i smrti. No uvijek sam spreman na kompromis da bih sačuvao slobodu i život. Borio bih se samo za ta dva cilja i ni za što drugo. Nikad se ne bih borio za „nacionalne interese“.

Vratimo se vašim djelima, problemu pisanja na hebrejskom jeziku danas.

-Moderan hebrejski fascinantno je glazbeni instrument. Taj je jezik bio mrtav, poput grčkog i latinskog, gotovo 2000 godina, a tek je prije osamdesetak-devedestak godina ponovno oživljen. Kada pišete priče ili romane na modernom hebrejskom, to je gotovo isto kao kad biste pisali na elizabetijanskom engleskom. Možete još uvijek oblikovati taj jezik, mijenjati njegova pravila. Dakako, ne mislim time reći da je svaki suvremeni izraelski pisac novi William Shakespeare, ima ih svega pet-šest toga ranga. No šalu na stranu, uistinu je za pisca uzbudljivo iskustvo stvarati nove riječi i oblike prije nego što taj jezik poprimi konačnu formu. I sam sam izmislio nekoliko riječi koje su ušle u službeni Rječnik hebrejskog jezika. Jedno od njih nedavno sam čuo iz usta taksista koji me vozio a da nije imao pojma tko sam. Osjećao sam se gotovo kao besmrtnik!

Zadivljuje i šarolikost jezičnih i etičkih provenijencija Židova u današnjem Izraelu. Stigli su onamo iz ni manje ni više nego 95 zemalja svijeta. Sve to pridonosi dinamičnosti kulturne scene, doduše pune „krika i bijesa“, ali zato ništa manje fascinantne. Sve je to za pisca stalan izazov da zahvati i sve te glasove, da razumije i prihvati i oprost. Ali taj pluralizam i raznolikost, dakako, razvijaju u pisca i ironičnost, koja proizlazi iz mogućnosti da vidiš i lice i naličje nekog argumenta. Pokušat ću vam to objasniti starim židovskim vicem o rabinu koji je trebao presuditi pripada li neka koza Davidu ili Josipu. Svaki od ta dva seljaka tvrdio je: „koza je moja!“ a rabin zaključio da su obojica u pravu. Kada se vratio kući, sin mu je predbacio zbog takve presude: „Kako si mogao i jednom i drugom reći da su u pravu, oče?“ Rabin na to uzdahne i odvrati: „E, moj sinko, i ti si u pravu!“

Vjera Balen Heidl:

An Interview with Amos Oz from Year 1989

In an interview given in Berlin in June, 1989, after a talk at the widely known Book Festival Berliner Lektionen, Amos Oz presented his views on literature in general and on the political situation in his native country, Israel. At that time, his books, including the novels "My Michael" and "The Black Box", as well as a political travelogue, "Through the Land of Israel", had already been translated into some twenty languages. As one of the creators of the movement "Peace Now", Amos Oz advocates a peaceful solution of the Israeli-Palestinian conflict, although he himself took part in the war with the Palestinians in 1967 and 1973. In his opinion, it is high time for a "divorce of the marriage" between the two nations. Namely, the Israelis and the Palestinians should found two separate national states, which, of course, also involves a painful division of territories. Oz points out that he opposes all kinds of fanaticism. He writes exclusively in Hebrew, a language that has been revived after being dead for almost two thousand years, like Greek and Latin. And it is very exciting to be able to contribute new words to the Hebrew language.

Sara Grbešić i Katarina Ešegović:

Interdisciplinarni simpozij „Stvari koje nismo smjeli reći“

Interdisciplinarni simpozij „Stvari koje nismo smjeli reći“ održan je u Osijeku od 5. do 8. ožujka 2019. godine. Organizirali su ga studenti psihologije Filozofskog fakulteta u Osijeku i Međunarodne udruge studenata medicine Hrvatske – CroMSIC.

Simpozij se održao povodom Dana sjećanja na holokaust, a nastavak je inicijative započete 2018. godine organizacijom simpozija *Jesam li ja ili su drugi „ludi“?* koji se bavio temom ličnosti. U prvo izdanje simpozija su bili uključeni studenti psihologije i medicine te profesori navedenih struka.

Cilj ovogodišnjeg simpozija bio je uključiti što veći broj studenata i gostiju različitih struka u izlaganje o ovoj, vrlo bolnoj, ali uvijek aktualnoj temi. Naglasak je bio na interdisciplinarnosti s obzirom da se ovakva tema ne može proučavati samo iz jedne perspektive – bilo povijesne, filozofske ili psihološke. Odaziv studenata je bio iznimno velik, a pozvani gosti su se vrlo rado uključili u realizaciju simpozija.

O. Mandić: – „Posljednji dječak koji je napustio Auschwitz“

Tijekom 4 dana, simpozij je obuhvatio 32 izlaganja studenata i stručnjaka na temu Drugog svjetskog rata i holokausta iz perspektive različitih znanstvenih disciplina – medicine, psihologije, povijesti, filozofije, književnosti, umjetnosti i pedagogije. Osim brojnih predavanja, simpozij je uključivao i bogat umjetnički program – održana je izložba likovnih radova studentica te kazališna predstava „Naš razred“ u izvedbi studenata glume i lutkarstva Akademije za umjetnost i kulturu u Osijeku, nastup Komornog zbora mladih, kao i projekcije brojnih dokumentarnih filmova.

Studentska izlaganja obuhvaćala su različit spektar tema – od početka rata, rata i holokausta u regiji i svijetu, zloglasnih medicinskih eksperimenata i njihovih (pozitivnih i) negativnih posljedica, vojne psihologije, preko filozofskog razmatranja Auschwitza, psihološke analize djela *Mein Kampf*, posljedica rata na razvoj psihologije i terapije, propagande i zloupotrebe jezika, glazbe toga vremena, utjecajnih i više ili manje poznatih umjetnika

toga doba, junaka holokausta, pristupa podučavanju o holokaustu i Drugom svjetskom ratu, pa do kraja rata i onoga što nas sve i dan-danas zanima – čija je odgovornost za navedena i mnoga druga zlodjela.

Osim studenata, na simpoziju su izlagali i gosti koji su govorili o svojim iskustvima tijekom Drugog svjetskog rata- Oleg Mandić – „posljednji dječak koji je napustio Auschwitz“ te Darko Fischer – počasni predsjednik Židovske općine u Osijeku. Osim osobnih iskustava, posjetitelji su mogli čuti i Stipu Pilića, profesora geografije i povijesti te dopredsjednik HDP-a „Dr. Rudolf Horvat“ koji je na temelju višegodišnjeg istraživanja života Vlade Singera predstavio njegov život i djelo.

D. Fischer tijekom izlaganja o „putevima stradanja i putovima spasa“

Gospodin Mandić je, uz projekciju filma o životu svoje obitelji i putu koji su prošli za vrijeme Drugoga svjetskog rata, odgovorio na pitanja prisutnih o svom iskustvu u koncentracijskom logoru Auschwitz, kao i o novom početku koje mu je, kako on naglašava, ono pružilo.

Poseban dojam na posjetitelje ostavilo je predavanje gospodina Darka Fischera koji je u svojem predavanju „Putevi stradanja i putovi spasa“ na osobit način posjetiteljima približio život Židova na području Osijeka za vrijeme Drugoga svjetskog rata. Predavanje je započeo i završio šalom što ukazuje na pozitivan pogled na svijet koji mu je, vjerujemo, uvelike pomogao u proživljavanju rata.

U 4 dana trajanja, simpozij je okupio više od 1000 posjetitelja, što je potvrda kvalitete održanih izlaganja i važnosti progovaranja o ovoj, uvijek aktualnoj, temi. Osim velikog broja posjetitelja i njihovih pozitivnih komentara, simpozij su medijski popratili i različiti mediji.

Organizatorice se nadaju da su ovim simpozijem uspjele podići svijest o temi diskriminacije i mržnje naglašavajući neodobravanje istih te potaknuti toleranciju među ljudima.

(Fotografije: Ena Golik, Sara Grbešić, Kristijan Cimer i Katarina Ešegović)

Simpozij „Stvari koje nismo smjeli reći“ u medijima: -- The Conference on WEB:

<http://sib.rtl.hr/dogadjanja/icalrepeat.detail/2019/03/05/15690/ffos-osijek-simpozij-stvari-koje-nismo-smjeli- reci.html>

<http://www.post.hr/osijek/vijesti/kultura/naslov/-stvari-koje-nismo-smjeli- reci-6698>

<http://glas.hr/392479/3/Zapoceo-studentski-simpozij-o-holokaustu>

<https://www.youtube.com/watch?v=YULXz1a8hM8>

https://www.youtube.com/watch?v=Xb6p2z6YhOQ&fbclid=IwAR0s8qfjLvC5JRSD_BAWUluy949DozqQ23_HgzGPIUOZPWOkksUr-8VGog0&app=desktop

<http://www.youtube.com/watch?v=PvXUaJaYwRk&t=30m30s>

http://croatiarediviva.com/2019/03/02/izlaganje-stipe-pilica-na-simpoziju-o-holokaustu/?fbclid=IwAR10isggCUj4cVikZ5SIVX_CtcMaJyKmkDv0VW2nNsDS0YqJlk39J7RrFhw

<https://radio.hrt.hr/radio-osijek/clanak/simpozij-stvari-koje-nismo-htjeli- reci/192390/>

http://ss-ekonomska-upravna-os.skole.hr/?news_hk=1&news_id=712&mshow=2129

Sara Grbešić und Katarina Ešegović:

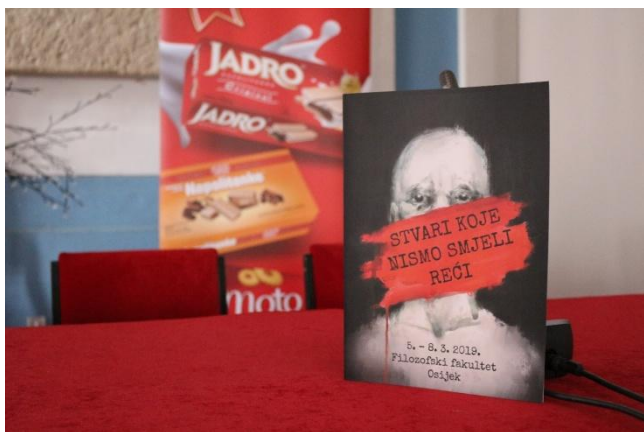
Interdisziplinäres Symposium „Dinge, die wir nicht sagen durften“

Das Symposium hat von dem 5. bis zum 8. März 2019 stattgefunden. Die Organisatoren waren Psychologie Studenten der Universität in Osijek und des Internationalen Verbandes von Medizinstudenten in Kroatien – CroMSIC.

Das Ziel war es, den Tag der Erinnerung an den Holocaust zu gedenken. Die Initiative der Zusammenarbeit der genannten Studenten hat 2018 angefangen mit dem Symposium *Bin ich oder sind die anderen „verrückt“?* Das Thema des ersten Symposiums war Persönlichkeit – aus einer psychologischen und medizinischen Perspektive.

Mit dem diesjährigen Symposium wollten wir desto mehr Studenten und Gäste einschließen, die über dieses sehrschmerzhaftes, aber immer aktuelles Thema sprechen würden. Das Wichtigste war es, auf die interdisziplinäre Natur des Symposiums hinzuweisen da dieses Thema nicht nur aus einer Perspektive angesehen werden kann.

In den vier Tagen des Symposiums haben Studenten und Experten insgesamt 32 Vorlesungen gehalten. Außerdem konnte man auch an einem reichen künstlerischen Programm teilnehmen – eine Kunstaussstellung und die Aufführung des Spiels „Unsere Klasse“ von Studenten/innen der Akademie für Kunst und Kultur Osijek, ein kurzes Musikprogramm in Ehren von Mordechaj Gebirtig von dem Chor *Komorni zbor mladih* und Projektionen verschiedener Dokumentarfilme.

Außer den Studenten haben auch Gäste am Symposium teilgenommen. Das waren Herr Oleg Mandić und Herr Darko Fisher, die aus persönlicher Erfahrung über den Zweiten Weltkrieg gesprochen haben und Herr Stipo Pilić der seine langjährige Forschung über Vlado Singer präsentiert hat.

Besonders interessant fanden die Besucher Herr Darko Fischer der auf eine besondere Weise seine Erfahrungen geteilt hat und das Leben von Juden in Osijek und der Umgebung gezeigt hat. Herr Fischer hat die Vorlesung mit einem Witz angefangen und abgeschlossen, was seine positive Lebensphilosophie zeigt. Wir glauben, dass diese sehr viel in den Kriegszeiten und danach geholfen hat.

Das Symposium haben insgesamt rund 1000 Besucher besucht. Das nehmen die Organisatoren als Bestätigung der Qualität der Vorlesungen und der Bedeutung des Sprechens über dieses Thema.

(Fotographien: Ena Golik, Sara Grbešić, Kristijan Cimer i Katarina Ešegović)

"Judea and Samaria" or "the West Bank"

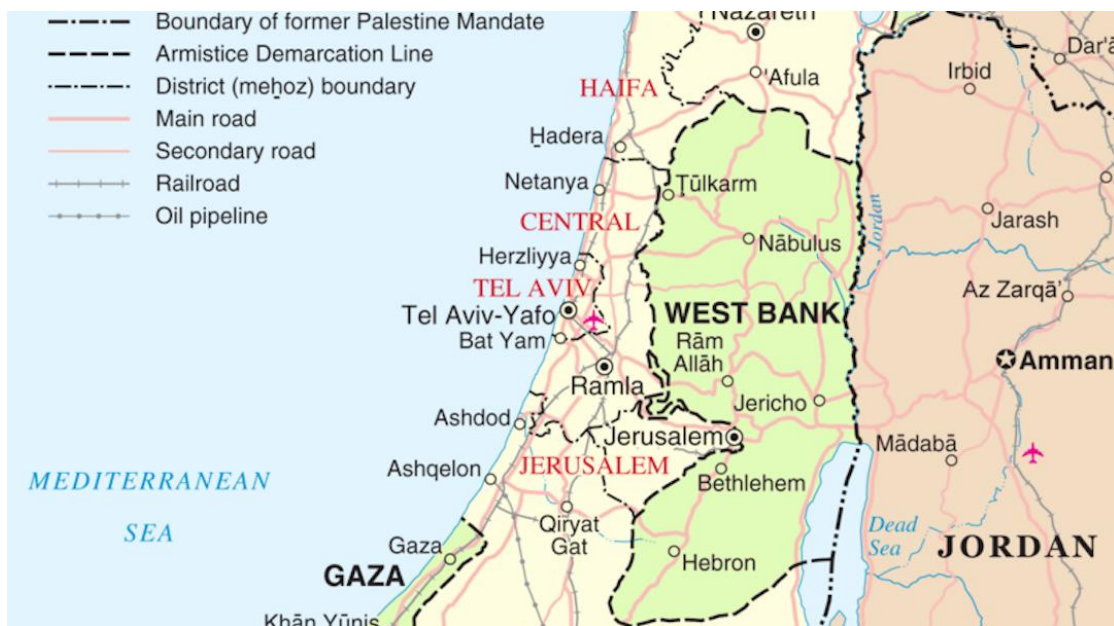
Just days before the day Israel was to hold national elections, Prime Minister Benjamin Netanyahu promised to annex parts of the West Bank as Israeli territory.

“I’m going to extend sovereignty,” he said in an interview with Israeli Channel 12. “I don’t differentiate between the settlement blocs and isolated settlements.”

The campaign promise was a last-minute bid to draw right-wing votes in a tight election race. But what does annexing West Bank settlements mean? How would it affect Israeli-Palestinian peace talks, and the general geography of the Jewish state? Will it actually happen?

The West Bank is a territory sandwiched between Israel and Jordan named for its location: the western bank of the Jordan River. About 2.5 million Palestinians and 400,000 Jewish Israelis live there.

Jordan conquered the West Bank after Israel's 1948 War of Independence. Then Israel captured the territory from Jordan in the 1967 Six-Day War, but never fully annexed it into the country. So for more than 50 years, the West Bank has been controlled by Israel, but its status has been under debate.

The debate is over who should control the area in the future. Palestinians, most of the international community and the Israeli left see it now as occupied Palestinian territory. They say Israel's control is illegal and want the West Bank (or nearly all of it) to be the site of a Palestinian state. But Israel's government says it rightfully controls the West Bank.

The State of Israel has controlled the area, sometimes known in Israel by its biblical name, Judea and Samaria, for half a century without annexing it. That is what could change if Netanyahu makes good on his promise.

Many Israelis believe it's already part of the country. The Israeli right, and some Israel supporters abroad, see the West Bank as disputed territory that doesn't belong to Palestinians. They say Israel controls it legally because it was won in a defensive war — the third in the country's first 20 years of existence.

And religious Zionist Israelis (who are mostly on the right) often talk about the West Bank as the heartland of the biblical Land of Israel. Historically, and by Jewish tradition, this is where the Jewish patriarchs lived and where many of the events of the Bible took place.

After Israel conquered the West Bank, groups of Jews from left to right established villages there. Some of the settlements deep in the West Bank are fiercely ideological and religious communities. Many others are middle-class suburbs of Jerusalem and Tel Aviv, distinguishable from pre-1967 Israel only by their location and some added security measures.

Most of the big settlements (and most of the settlers) are close to the Green Line — the name for the internationally agreed-upon border between the West Bank and Israel. The total population of the settlements has grown to more than 400,000 today.

Israeli forces in neighborhood of Bethlehem in the West Bank

under varying degrees of Israeli control.

For about 25 years, the West Bank has been divided into three areas. Area A is fully under Palestinian control — run by Palestinian institutions, guarded by Palestinian security forces and subject to Palestinian laws. The Israeli army does conduct operations there, but its presence is relatively minimal.

Area B is mixed: subject to Palestinian civil laws, but under the control of the Israeli army. The vast majority of Palestinians live in Areas A and B.

Esh Kodesh, an outpost near the Jewish settlement of Shilo in the West Bank

Area C is everything else, and it's fully controlled by the Israeli army. This is where all of the settlers, and a small number of Palestinians, live. It takes up about 60 percent of the West Bank's total land area. The three areas aren't neatly sliced. They are interspersed with each other in a maze-like tapestry.

For 50 years, Israel has been holding the West Bank in a kind of temporary capacity and repeatedly has offered to cede nearly all of it in a peace agreement. This would make the annexed settlements as much a part of Israel — under Israeli law — as Tel Aviv. In Israel's eyes, there would be no difference between the annexed settlements and the rest of the country.

The international community would likely protest annexation, and strongly, and Palestinians almost surely would. Commanders for Israel's Security, a group of retired Israeli military officers that supports establishing a Palestinian state, predicts that annexation will lead to the collapse of the Palestinian Authority, which governs the Palestinian areas of the West Bank. The group says annexing all of the settlements will cost Israel \$2.35 billion.

Likewise, if Israel annexes only the settlements, and not the Palestinian areas, it would still leave the Palestinians in the same situation. They would be living in enclaves in the middle of an enlarged Israel, but without Israeli citizenship.

As for the settlers, they already live under Israeli law, and Israelis have little problem traveling to and from the settlements. If anything, it will make construction in the settlements easier to conduct.

The annexation promise also comes a few weeks after President Trump recognized Israel's annexation of the Golan Heights, another controversial (although less so) territory that Israel captured in 1967. Israel annexed the Golan Heights in 1981, but no U.S. president officially recognized the move. Netanyahu saw Trump's Golan decision as a signal that annexation, in a broader sense, is kosher now.

"Everyone says you can't hold an occupied territory, but this proves you can," Netanyahu told reporters. "If occupied in a defensive war, then it's ours."

In the past, Israel has offered to withdraw from nearly all of the West Bank in exchange for a peace agreement. But making much of the West Bank part of Israel would foreclose the possibility that it would one day become part of a state of Palestine.

Dennis Ross, a former U.S. negotiator in Israel, tweeted that after annexation, Palestinians would abandon hope of their own state and start demanding full citizenship and rights in Israel.

Some Israelis on the right have been advocating annexation for years. In 2012, Bennett proposed a full annexation of Area C. And most of the politicians in Netanyahu's Likud party support some form of annexation.

But Tamar Zandberg, the chairwoman of the left-wing Meretz party, said Gantz should condemn the annexation vow.

"Annexing the settlements is dangerous for the state of Israel and an end to the vision of two states," she tweeted Saturday, adding that she would push for "negotiations instead of annexation."

The Palestinian Authority hasn't seen Netanyahu as a reliable negotiating partner for years. In 2017, after Trump recognized Jerusalem as Israel's capital, the P.A. stopped talking with the United States because it sees eastern Jerusalem as a future Palestinian capital. And it's threatened to stop cooperating with the Israeli army on security in the West Bank.

So the top Palestinian negotiator, Saeb Erekat, called Netanyahu's annexation promise just one more Israeli violation of international law. "Such a statement by Netanyahu is not surprising," he said in a statement. "Israel will continue to brazenly violate international law for as long as the international community will continue to reward Israel with impunity."

"Judeja i Samarija" ili "Zapadna obala"

Nedugo pred nedavne parlamentarne izbore u Izraelu predsjednik vlade Benjamin (Bibi) Netanyahu izjavio je da će anektirati Zapadnu obalu kao izraelski teritorij. Izjavu je dao da bi pridobio glasove desno orijentiranih birača.

Zapadna obala, područje zbijeno između rijeke Jordan i Izraela, Izraelci nazivaju i Judeja i Samarija, što su još biblijski nazivi za to područje. Trenutno tamo živi oko 2.5 miliona Palestinaca i 400 000 Židova – Izraelaca.

Jordan je zauzeo ovo područje u izraelskom Ratu za nezavisnost 1948. godine. Izraelci su natrag osvojili to područje u Šestodnevno ratu 1967. godine ali ga nisu pripojili Izraelu. Preko 50 godina Zapadnu obalu kontrolira Izrael, no status tog teritorija još je neodređen.

Raspravlja se, tko će u budućnosti kontrolirati ovo područje. Palestinci, većina međunarodne javnosti i izraelski ljevičari gledaju na to područje kao dio koji je Izrael okupirao. Po njihovom mišljenju izraelska kontrola nad njim je nelegalna i žele da se Zapadna obala (ili gotovo cijeli njen dio) uklopi u palestinsku državu. Izraelska vlada tvrdi, da je kontrola nad Zapadnom obalom legalna.

Što će se dogoditi, ako Netanyahu održi svoje obećanje? Mnogi Izraelci smatraju da je to područje već dio njihove države. Izraelski desničari i neki krugovi u inozemstvu koji podupiru Izrael, vide kako Zapadna obala je neodređenog statusa ali da ne pripada Palestincima. Kažu, Izrael to kontrolira legalno jer je to osvojio u obrambenom ratu, trećem ratu u prvih 20 godina postojanja države.

Religiozni cionisti u Izraelu (koji pripadaju desno naklonjenima) često govore o Zapadnoj obali kao srcu biblijskog teritorija Izraela. Povijesno i po židovskoj tradiciji, to je mjesto gdje su živjeli židovski patrijarsi i gdje su se odvijali mnogi biblijski događaji.

Nakon osvajanja Zapadne obale, grupe i lijevo i desno naklonjenih Židova počeli su se tamo naseljavati. Mnoga naselja duboko u Zapadnoj obali žestoke su ideološke i religiozne skupine. Mnogi drugi su ljudi srednje klase u predgrađima iz predgrađa Jeruzalema i Tel Aviva koji se od naselja prije 1967. razlikuju samo po lokaciji i dodatnim sigurnosnim mjerama.

Većina većih naselja (i većina naseljenika) nalaze se u blizini Zelene crte, što je naziv za međunarodno dogovorenu granicu između Zapadne obale i Izraela. Ukupno stanovništvo tih naselja je danas oko 400 000 ljudi.

Većina međunarodne zajednice ta naselja smatra nelegalnim. Palestinci ih smatraju kolonijama koje njih sprečavaju da postignu svoju državnost i optužuju naseljenike za nasilje nad Palestincima. Naseljenici i njihovi branitelji smatraju naselja sigurnosnom ogradom protiv palestinskog terorizma na Zapadnoj obali i u Izraelu. Izraelska vlada smatra naselja legalnima i religiozni Izraelci tvrde da su ona izraz povratka Židova u zemlju koju im je Bog dodijelio.

Palestinci nemaju državljanstvo, glasačko pravo i slobodu kretanja. Oni su pod različitim oblicima izraelske kontrole.

Više od 25 godina Zapadna je obala podijeljena na tri dijela.

Područje A je potpuno pod palestinskom upravom, njim upravljaju palestinske ustanove, čuvaju ih palestinske službe sigurnosti i podliježu palestinskim zakonima. Izraelska vojska obavlja neke djelatnosti tamo, ali je njena prisutnost relativno mala.

Područje B je miješano: ono je pod civilnom kontrolom palestinskih zakona, ali pod kontrolom izraelske vojske. Većina Palestinaca živi u područjima A i B.

Područje C je sve ostalo, potpuno ga kontrolira izraelska vojska. Tu su sva izraelska naselja i manji broj Palestinaca. To područje je oko 60% površine Zapadne obale. Ova tri područja su međusobno isprepletana kao u labirintu neke tapiserije.

Kroz 50 godina je Izrael držao Zapadnu obalu pod privremenim statusom i ponavljao ponude za trajno rješavanje statusa u okviru mirovnog ugovora. To bi učinilo da naselja postanu dio Izraela – pod izraelskom

upravom – kao i Tel Aviv. Prema izraelskom stavu, ne bi postojala razlila između pripojenih naselja i ostatka zemlje.

Vjerojatno bi međunarodna zajednica prosvjedovala zbog ovakve aneksije vrlo oštro, a Palestinci bi to sigurno činili. Borci za sigurnost Izraela, grupa umirovljenih izraelskih časnika koja podupire osnivanje palestinske države pretpostavlja da bi ovakva aneksija dovela do kolapsa palestinske uprave koja sada kontrolira palestinsko područje Zapadne obale. Grupa napominje da bi aneksija naselja koštala Izrael 2,35 milijarde dolara.

Isto tako, ako Izrael anektira samo naselja a ne i palestinsko područje, to će ostaviti Palestince u nepromjenljivom položaju. Nastaviti će živjeti u enklavama usred povećanog Izraela ali bez izraelskog državljanstva.

Što se naseljenika tiče, oni su već djeluju prema sada izraelskom zakonima a Izraelci nemaju poteškoća putovati u ili iz naselja. Ako ništa drugo, ovo će olakšati gradnju naselja.

Obećanje o aneksiji došlo je svega koji tjedan nakon što je predsjednik Trump priznao izraelsku aneksiju Golanske visoravni, drugi kontraverzni (iako u manjoj mjeri) teritorij koji je Izrael osvojio 1967. Izrael je anektirao Golansku visoravan 1981. ali niti jedan američki predsjednik to nije priznao. Netanyahu je shvatio Trumpovu odluku o Golanu da je aneksija širih razmjera sada dozvoljena.

"Svi kažu da se ne može održati okupacija teritorija no ovo pokazuje da se to ipak može, Netanyahu je rekao novinarima. "Okupirano je u obrambenom ratu i zbog toga je naše."

U prošlosti je Izrael nudio da se povuče sa skoro cijelog područja Zapadne obale u zamjenu za mirovni ugovor. No ako dobar dio Zapadne obale postane dio Izraela, to zatvara mogućnost da ovo područje jednom postane dio palestinske države.

Dennis Ross, nekadašnji američki pregovarač za Izrael, napomenuo je da bi nakon aneksije Palestinci izgubili nadu za vlastitom državom i zatražili potpuna prava i državljanstvo u Izraelu. Neki desno orijentirani Izraelci zagovaraju godinama aneksiju. U 2012. Bennett je predložio potpunu aneksiju područja C. Također većina političara u Netanyahuovoj stranci Likud podržava neku vrstu aneksije. No Tamar Zandberg predsjednica lijevog krila stranke Meretz smatra da Gantz treba već sada osuditi aneksiju. "Aneksija naselja opasna je za Izrael i kraj vizije o dvije države" navela je nedavno i dodala da će se zalagati za "pregovore umjesto aneksije."

Palestinske vlasti ne vide u Netanyahu pouzdanog partnera za pregovaranje kroz više godina. Nakon što je Trump 2017. priznao Jeruzalem za glavni grad Izraela, palestinska vlast prestala je razgovarati s Amerikancima jer Palestinci vide istočni Jeruzalem budućim glavnim gradom Palestine. Također su zaprijetili suradnju izraelskom vojskom po pitanju sigurnosti na Zapadnoj obali.

Glavni palestinski pregovarač Saeb Erekat nazvao je Netanyahuovo obećanje o aneksiji još jednim izraelskom kršenjem međunarodnog prava. "Takva izjava Netanyahu nije iznenađujuća" rekao je on u jednoj izjavi. "Izrael će nastaviti flagrantno kršiti međunarodne zakone sve dok međunarodna zajednica nagrađuje Izrael tako da ga ne kažnjava."